

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2026. március • XXXVII. évfolyam 3. (424.) szám

Ára: 550 Ft

EZEN A HELYEN TÖRTE AT A GÁTAT
1956. MÁRCIUS 11-ÉN A DUNAI JEGES ÁR,
MELYNEK KÖVETKEZTÉBEN 360 CSALÁD VÁLT HAJLÉKTALANNÁ.
AZ ÁRVÍZ OKOZTA PUSZTÍTÁSOKAT FÉL ÉV ALATT ÚJJÁÉPÍTETTÉK.
EZEN EMLÉKMŰVET A MUNKA BEFEJEZÉSÉNEK NAPJAN
ÁLLÍTOTTA BAJA VÁROS LAROSSÁGA,
HIRDETVE AZ ÉLNIKARAS ÉS ÖSSZEFOGÁS DIADALÁT.
1956. SZEPTEMBER 28.
VIZÁLLÁS 1956. MÁRCIUS 13 — 1037 CM

Fotó: Molnár Attila

- Emlékmű elfelejtett foglyoknak és áldozatoknak – a Vaskúti út emlékmű története
- Az árvízi hős és a legendája – Tulbanov tizedes tragikus halála a jeges ár idején
- Medvék, didákok, bosnyákok – Maszkázás Baján tegnap és ma
- Egyetemista bátorság vagy merészség? – Sári Katalin 1956-os emlékei
- Párhuzamok és különbségek – Erdély és Elzász-Moselle jelentősége szomszédos országok viszonyában

Programok és ígérek tegnap és ma

Mayer János

■ 1918 őszén a világháborús veszteségek, az állandó nélkülözés miatt forrongó magyar társadalom a változás lázában égett. Amikor az akkori „óellenzékkal” szakító, az elmúlt egy-két évben a rendszerkritikus oppozíció vezérévé előlépő *Károlyi Mihály* gróf október 24-én meghirdette az általa vezetett *Nemzeti Tanács* programját, elégedetlenek széles tömegei látták benne az új magyar kibontakozás kulcsfiguráját. Úgy hitték, hogy vezetésével végre el lehet söpöri a gyűlölt „úri Magyarországot” és a háborús szenvedésekért felelősnek látott régi elitet. A meghirdetett program – amelyből az „őszirózsás forradalom” eseményei folytán hamarosan kormányprogram lett – tartalmazott mindent, amit a lázongó tömegek hallani akartak: *politikai szabadságjogok biztosítása, földreform, progresszív adózás, a háború lezárása, választójogi reform*. Úgy gondolták, hogy a nemzetiségekkel való megegyezés, valamint a nyugati (antant) hatalmak iránti barátságos gesztusok jóindulatot ébresztenek, és ezzel még a történelmi Magyarországot is meg lehet menteni. A tömegek *hinni akartak* új bálványuknak, így nem kérték számon korábbi pálfordulásait, ismert jellemzői gyengeségeit, és azt sem, hogy az ország katasztrofális gazdasági helyzetének kezelésére általános lözongokon kívül érdemi ajánlata nem volt. A feltétel nélküli antantbarátság pedig súlyos tévedésnek bizonyult: a csodált Nyugat nemhogy nem viszonzta Károlyiék engedékenységét, hanem hallgatólagosan támogatta az egyre éhesebb szomszédok terület-szerzéseit, a seregét épp leszerelő magyar kormány pedig még tárgyalópartnernek sem ismerte el. A „vörös gróf” és kormánya népszerűsége néhány hét alatt elillant, a tervezett reformokból nem lett semmi, az ország pedig minden addiginál nagyobb katasztrófa felé sodródott.

1932-ben, az egyre mélyülő gazdasági válság idején az egykori fajvédő, *Gömbös Gyula* kapott kormányfői megbízást. Akkor úgy értékelték, hogy kinevezése nem egyszerű kormányváltást, hanem a rendszeren belüli etelődést ígér, hiszen köztudott volt róla, hogy nem azonosult a korábbi arisztokrata elitel, és a magyar politika és társadalom – az akkor sikeresnek tűnő olasz mintára történő – radikális átalakítását ígerte. Az új miniszterelnök a korábban 10 évig az országot irányító *Bethlen Istvántól* eltérően 95 pontba foglalt, írott kormányprogramot is kiadott, amely a „nemzeti öncélúság” megvalósítását ígérve a lelki, kulturális és politikai egység megteremtésének lépéseit körvonalazta. Ígerte az adóterhek igazságosabb elosztását, a *kisegisztenenciák védelmét*, a *munkanélküliség leküzdését*, az egészségesebb birtokmegosztás elősegítését (azaz *földreformot*), és persze a *békés revízióra* is tett utalásokat – vagyis csupa olyasmit, amit az elégedetlen tömegek hallani akartak. Különösen a fiataloknak imponált a kormányfő meg nem alkuvást hirdető stílusa,

amellyel radikális megoldást kínált a kor problémáira. Kritikusai már ekkor *álmoskönyvnek* csúfolták a kezdetben népszerű programot, bár akkor még kevesen rótták fel neki, hogy helyenként egymást kizáró ígéreteket halmoz, a szociális igazságtételre vonatkozó részei pedig semmitmondó, általános lözongokat tartalmaztak, konkrét elképzelések nélkül. A program belpolitikai részeiből Gömbös négy éves kormányzása alatt szinte semmi sem valósult meg, a kormányfő ráadásul – sorban megszegett ígéretei miatt – jóformán minden támogatójával és politikai szövetségeseivel szembekerült; csúfos bukását csak korai halála akadályozta meg.

Választásokhoz közeledvén ma is bőségesen találkozzunk hangzatos ígérekkel, sőt még – s hogy még szebb legyen: hivatalos és kiszivárogtatott – pártprogramokkal is. Az egyik oldal (szerinte) sikeres, de legalábbis kiszámítható politika folytatását, régóta halogatott projektek megvalósítását ígéri, egyúttal a megörzendő béke jelszavát tűzi a zászlajára. Az elégedetlenek széles koalíciója viszont kisebbfajta rendszerváltást hirdet, s programjában minden olyat (egészségügy és oktatásügy reformja, igazságosabb adórendszer, a nemzetközi kapcsolatok normalizálása, a gazdaság fellendítése, a korrupció letörése, béremelések stb.) meghirdet, amelyek révén *„tisztta, haladó, gazdag, sikeres, szabad, boldog Magyarország”* jöhet létre – vagyis csupa olyasmit, amit sokan szeretnek hallani. Hogy mindez együtt lehetséges-e, vajon mi lehet a nagyívű szociális fejlesztések fedezete, és van-e egyáltalán tényleges politikai szándék a jól hangzó programok megvalósítására, vagy ez az egész csak a hatalom megszerzéséhez szükséges szavazatmaximalizálásra szolgál – ezt csak utólag fogjuk megtudni. (Bár a fentebb idézett – és még folytatható – történelmi példák némi óvatosságra intenek.)

Valójában a dolognak akkora jelentősége nincs is. A mai választó (nemcsak Magyarországon) elsősorban nem – soha végig nem olvasott – programok összehasonlítása, hanem *hite és indulatai* alapján dönt. Fanatikus hittel követett választottjának minden hibáját és bűnét elnézi (hiszen az csak „az ellenoldal áskálódása”), míg az ellenfélről a legvadabb képtelenségeket is képes elhinni és terjeszteni – nem csoda, hogy mindkét oldal meg van győződve: *a másik „gyűlöletkampányt”* folytat. Hogy a programokban mi van leírva, szinte mindegy is: ha a kívánt oldal győzelméhez, illetve a démonizált ellenfél vereségéhez vezetnek, akkor minden eszköz megengedett és megmagyarázható. („*A győzelem után mindent lehet.*”) Aztán az is kiváló stratégia, hogy érdemi kérdésekről nem mondunk semmit, a ritkán létrejövő vitákból kiabálós showműsort csinálunk, a koncepciók harca helyett az ellenfél személyét próbáljuk meg lejáratni, hiteltelentíteni. (Ebben egyik oldal sem adósa a másiknak.) Nem is beszélve arról, hogyan próbálja a politika a választót abba az

irányba manipulálni, hogy csak két útja lehetséges: az egyik a felemelkedésbe, a másik a pusztulásba vezet. Ha pedig valaki ebben netán kételkedni merészel, az csakis valamely fél beépített embere, székértelője lehet. Kampányfinisben nem könnyű a józan eszünket megtartani, ösztönös indulatainkat és túlzott optimizmusunkat némileg visszafogni, pedig – mint számos történelmi példa is mutatja – *őzjítő* magasságokból lehet a legmélyebbre zuhanni. ■

Tartalom

- A bajai második világháborús és hadifogolytábor-élmény története, vonatkozásai és utóélete (*Kordé Nóra tanulmánya*) 3
- Negyvenéves bajai utcanevek (*Sarlós István forrásközlése*) 6
- Ballada a katonáról – a szovjet árvízi hős és legendája (*Mayer János összeállítása*) 7
- Csütörtök (*Emesz Margit verse*) 9
- Rákosi, a keresztapa (*Zalavári László írása*) 10
- „Adatik tudtára mindenkinek, akit illet, annak is, a kit nem...” (*Lex Orsolya összeállítása a régi bajai maszkázásról*) 11
- „Amit tettem, inkább csak merészségnek számítot” (*Sándor Boglárka beszélgetése Sári Katalinnal*) 13
- Ami maga után hagyott (*Dudás Júlia megemlékezése Farády Lászlóról*) 16
- Magától értetődő összehasonlítás? (*Jérémy Floutier tanulmánya*) 17
- A bor misztikája (*Sümegei József írása*) 21
- Az utolsó 40 nap (*Szünder Dezső receptjei*) 23
- Az újjáélesztett bajai maszkázás Kelemen Áron fotóin (*galéria*) 24

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap elején
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János

Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László

Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:

Jász Anikó, Lex Orsolya, Masa György, Sarlós István,
Sipos Loránd, Szünder Dezső, Zalavári László

Online szerkesztő: Mayer István

Lapalapító:

Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó: Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:

OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja

Számlaszám: 11732033 20030119

Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.

E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

Előfizetés: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:

Arculat Nyomda Kft. • Felelős vezető: Csuvár Zoltán
Baja, Attila u. 15. Tel: 79/428-944

Honlapunk: www.bajaihonpolgar.hu

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stílusjavításának jogát fenntartja!

Baja köztéri szobrai 18.

A bajai második világháborús és hadifogolytábor-emlékmű története, vonatkozásai és utóélete

Kordé Nóra

■ A város déli részén, a Szabadság utca végén – vagy korábbi közkeletű nevén: a Vaskúti úton –, az egykori határvadász-laktanyával szemközti területen, egy kisebb dombon áll az az emlékmű, amely a második világháború áldozatainak, valamint az 1944-1945-ben a városban – ezen terület szomszédságában – működött hadifogolytábor elhunytjainak állít emléket. A műkö emlék rendkívül egyszerű, nem kelt nagy feltűnést lépcsős talapzatával és obeliszkhöz hasonló, felfelé keskenyedő felépítményével, amely fent egy díszetlen kőtáblán végződik. Az emlékmű mind a négy oldalán két-két márványlap található, amelyek közül csak az út felőli külső oldali és az azzal ellentétes belső oldali feliratos. A külső felén a márványtáblák felett festett, színes Kossuth-címer látható. Az obelisz és a talapzat között virágágyás tanúskodik arról, hogy ezt a kissé jellegtelen emléket élő növényekkel, virágokkal gondolták díszesebbé tenni.

Az emlékmű elhelyezésének indoka, a felállítás ideje és a történetének részletei azonban nem feltétlenül ismertek a város lakossága körében, vagy ha mégis, akkor is egyre inkább a feledés homályába vesznek. Sokan nem tudják, miért is állították az emlékoszlopot, vagy ha még az út felől lévő felirat alapján le is olvassák, hogy második világháborús emlék, megelégszenek ennyi információval, és annak már nem néznek utána, hogy egyúttal a bajai hadifogolytáborról és az ott elhunytakról is megemlékezik. (Ráadásul 1949-ben, egy olyan időszakban állították, amikor egyáltalán nem volt központilag elfogadott a második nagy világégés magyar áldozatainak emléket állítani.) Írásomban elődlegesen arra keresem a válaszokat, hogy miért itt, miért ekkor építették fel az obeliszket, milyen kötődése van a területtel, és egyáltalán mikor és hogyan működött itt a hadifogolytábor.

Mindezek előtt nem árt tisztázni a fogalmi kereteket és a magyar második világháborús emlékművek állításának általános tendenciáit. A második világháború kapcsán többféle emlékművel találkozhatunk, melyek minden esetben az áldozatoknak állítanak emléket, legyen szó akár civil állampolgárokról, vagy a holokauszt zsidó és roma mártírjairól, a sváb kitelepítettekről, áttelepítettekről, az itt meghalt külföldiekről (főként a szovjet katonákról), valamint természetesen a harcokban elesett

A hadifogolytábor-emlékmű keleti, út felőli oldala. Fotó: Éber Anna

magyar, helyi kötődésű katonákról. Általánosságban elmondható, hogy ha második világháborús hősi emlékműről beszélünk, akkor jellemzően a harcokban elesett magyar katonák emlékére készült köztéri alkotásokról van szó. Ugyanakkor az „áldozat” fogalom igen tág lehetőségeket rejt a második világháború esetében is. Van tehát kikerül megemlékezni, hiszen Magyarország második világháborús embervesztése az akkor adott államterületen élt lakosság számához viszonyítva meglehetősen magas volt, és ezzel harmadik vagy negyedik a világ országai között (Lengyelország, a Szovjetunió és a Német Birodalom után és mellett). Hazánk embervesztéséből a katonai veszteségek mintegy 340-360 000 főre tehető, a polgári lakosságból pedig összesen mintegy 80-100 000 fő vesztette életét a háborús cselekmények következtében. A magyar zsidó áldozatok száma 410-460 000 fő, mindemellett több ezerre tehető a cigányüldözés áldozatainak száma is. A szovjet fogságba hurcolt 600 000 magyar állampolgárból – akiknek 20%-a polgári személy volt – mintegy 200 000 fő halt meg a lágerekben. Magyarország összes vesztesége mindezek alapján az 1941-1944-es államterületre vonatkoztatva mintegy 830-950 000 fő, nem számolva a menekültek, át- és kitelepítettek ezreit, akik ugyancsak áldozatoknak tekinthetők.

Az emlékműállítások időpontjára vonatkozóan két jelentősebb időszakot tudunk kiemelni, méghozzá közvetlenül a háború utáni, 1945 és 1949 közöttit, valamint a rendszerváltás, azaz 1989 utáni. A köztes időszakban is születtek alkotások, igaz, ekkor főként nem olyan nagy számban, és többnyire az ellenállási mozgalom hőseinek emlékére. Természetesen a különböző időszakokban készített művek tükrözik az adott korszak második világháborús emlékezetpolitikájának, viszonyulásának elemeit. A háború után a kialakuló új államhatalom és a szovjet mintára kiépülő kommunista diktatúra nem tűrte meg, sőt ki-mondottan tiltotta a hazafias, magyar veszteségeket megörökítő emlékművek felállítását. A települések ennek ellenére is igyekeztek emléket állíttatni, a rendszerváltás után pedig tömegesen készültek a második világháborús emlékművek, néhol az első nagy háború emlékei vagy háborús tömegsírok szomszédságában. Az 1990-es években, a háború végének fél évszázados évfordulója kapcsán is igen megsokasodtak a köztéri alkotások. Általánosságban a háború végétől napjainkig létrejött művek ikonográfiai csoportosítása és elemzése nem témája az írásomnak, erről sokkal bővebben lehetne értekezni, több emlékmű példáját bemutatva.

A bajai emlékmű egyrészt általánosságban emlékezik meg az áldozatokról, másrészt

viszont azokról a hadifogoly és részben civil áldozatokról is, akiknek itt ért véget az életük 1944-1945-ben, a Vaskúti úti hadifogolytáborban. Felirata is erről tanúskodik. Az út felőli oldalon ez áll rajta: A / II. VILÁGHÁBORÚ / ÁLDOZATAINAK / 1941-1945 / EMLÉKÉRE. Háttal az útnak, a belső oldalon pedig: ITT NYUGSZIK / KÖZÖS SÍRBAN / 1023 / EMBERTÁRSUNK / ELHUNYTAK / 1944-1945-BEN / A KÖZELBEN / FENNÁLLOTT / HADIFOGOLY / TÁBORBAN / KÖZÖS SÍRBA HELYEZÉS / 1948. NOVEMBER 1. / EMLÉKMŰ EMELÉS / 1949. JÚNIUS 1. A következőkben a fogolytábor történetét mutatom be, hogy megértsük az említett területen állított obeliszk létjogosultságát.

Az emlékmű nyugati, belső oldala. Fotó: Éber Anna

A második világháború végén, az 1944 október végi szovjet megszállást követően a szovjet városparancsnokság jelentős méretű hadifogolytábort létesített a város déli részén lévő Vaskúti úti határvadász laktanyában. A láger 1944 vége és 1945 augusztus vége között működött, majd 1945 kora őszén felszámolták. (A laktanyával szemközti barakktábor már korábban is működött hadifogolytáborként, elsőként 1941-ben, amikor jugoszláviai hadifoglyok kerültek ide, majd 1944 első felében zsidó internálótáborként is funkcionált.) A második világháború után a foglyok többségében magyar és német katonák voltak, de sok civilt is fogva tartottak a szovjet fenntartású lágerben. A trianoni határok között országszerte 47 településen összesen 56 tábor működött, a bajai a nagyobbak, azaz a 15-25 000 főt befogadó telepek közé tartozott. Tranzittábor volt, vagyis itt gyűjtötték össze

és csoportosították a hadifoglyokat, majd az egészségeseket tovább szállították a Szovjetunió munkatáborába. A hadifogolytábor mintegy 8-10 hónapos fennállása alatt két nagyobb járványos megbetegedés volt: januártól nyár elejéig a kiütéses tifusz (flekktifusz), majd nyáron a vérhas. Mindezekon kívül az alultápláltság, a rossz egészségi és higiéniai viszonyok, a fertőzések, valamint a hideg miatt is sokan meghaltak a táborban és annak kórházában. A visszaemlékezők elmondása szerint több – mintegy három nagyobb – tömegsírba temették az elhunytakat, a laktanya közelében és azzal szemközt, a barakktábor szomszédságában lévő területeken. A halottak összlétszáma még ma sem állapítható meg pontosan, a becsült számok nagy eltérést mutatnak. A visszaemlékezők között vannak, akik 8000-re becsülik az elhunytak számát, mások 4000-4500 főről beszélnek, míg az 1948-as exhumálás során a dokumentumokban 1023 halottat rögzítettek. A sírok exhumálása után a maradványokat a barakktábortól délre, a közút melletti területen három, egymással párhuzamos tömegsírba temették el, majd 1949 júniusában emlékművet állítottak a helyszínen.

Helyben már a hadifogolytábor felszámolását, azaz 1945 nyarát, kora őszét követően rövidesen, már 1945 végén foglalkoztak a táborral kapcsolatos kérdésekkel, és felmerült egy emlékmű létesítésének gondolata is. Mindezt a Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei is igazolják. Az 1945. november 28-i jegyzőkönyvben is szó volt róla: „[...] Puskás Mihály rendelkezik egy névsorral az itt elhangzottak bizonyos részére. Tudomása szerint 4000 eltemetett hadifogolyról van szó. Ezek legnagyobb része ruha nélkül igen csekély mértékben nyert elföldelést. Különböző helyeken össze-vissza ásták el őket, és ezért célszerűnek látná kihantolásukat és egy tömegsírban való elhelyezésüket. Javasolja egy emlékmű létesítését is.” Az idézetben megnevezett Puskás Mihály (1905-1974) bajai iparos, építési vállalkozó volt, aki dr. Takáts Endre polgármester megbízásából bejárt a Vaskúti úti hadifogolytáborba, ahol – bunyevác származása révén – sikerült megértetnie magát a táborparancsnoksággal, és közvetítenie feljűk a városvezetés kéréseit, valamint igyekezett közbenjárni több fogoly kiszabadításáért. Szíven viselte a foglyok sorsát, nemcsak információkkal próbált segíteni a hadifoglyoknak és az őket kereső családtagoknak, hanem közvetített is, hogy célba érjenek a foglyoknak szánt csomagok, levelek, használati eszközök. Abban a részletes iratanyagban, amelyet valószínűleg az 1960-1970-es években adott be a Türr István Múzeumba, nyomon követhető

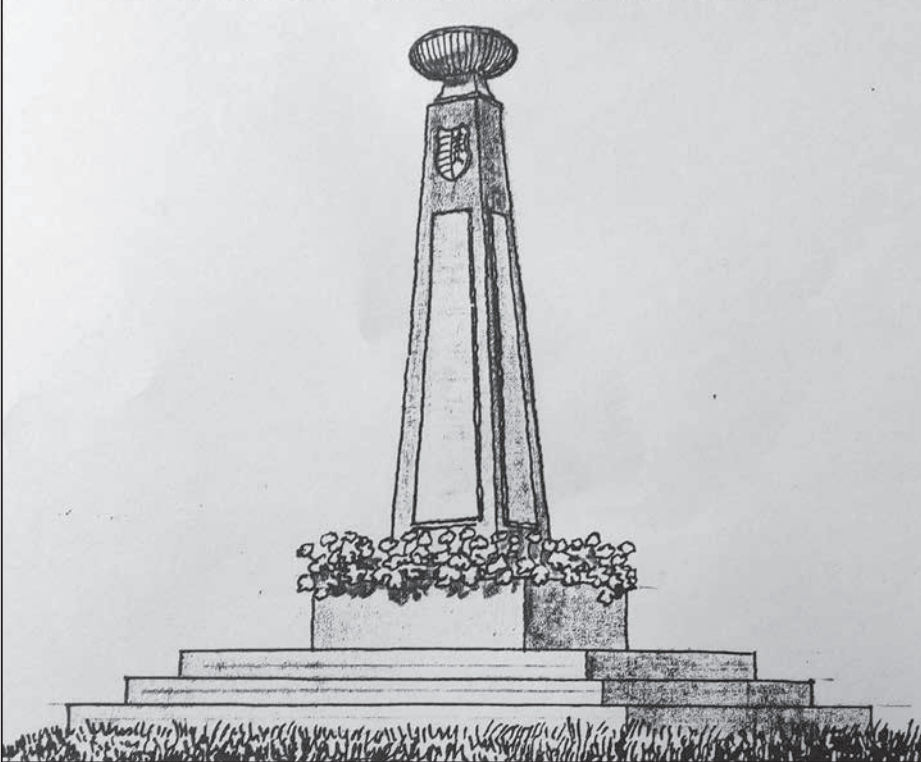
a szerepe a fogolytáborral kapcsolatban. A neki címzett levelek alapján elmondható, hogy az egykori foglyok is hálával gondoltak rá.

A Puskás-anyagokból kiderül, hogy helyi szinten is és a hivatalos szervekkel (pl. a Honvédelmi Minisztériummal) való levelezés útján is tovább foglalkozott az ügygel, az elhaltak exhumálása, újratemetése és anyakönyvezése, valamint a halottak tényleges számának megállapítása érdekében. A dokumentumok Baja helytörténete szempontjából is kiemelkedő fontosságúak, és a hadifogolytábor története kapcsán is elsődleges forrásnak tekinthetők. Puskás Mihály szerepe a történetben nemcsak ennyi volt, hiszen közreműködött a foglyok szabadon bocsátásánál is, illetve sokat tett a fogolytáborban elhaltak emlékének ápolásáért, a kegyeleti szempontok érvényesítéséért. A tábor fennállásának időszakában igyekezett megszerezni a meghaltak adatait, az anyakönyvezés, illetve a hozzátartozók értesítése miatt. Végül sikerült megszereznie egy részleges névjegyzéket, viszont ez az összes elhunyt számának töredékét, azaz mindössze 428 nevet tartalmazott.

Puskás Mihály a fogolytábor területének rendezésében is közreműködött, a munkálatok 1946 végén kezdődtek meg. Kitakarították a felszámolt fogolytábor területét, és keresztel jelölték meg a tömegsírokat. A tömegsírok exhumálása és a halottak újratemetése 1948 végén, az emlékmű állítása 1949. június 1-jén zajlott. A bajai katonai sírokkal, a fogolytábor tömegsírjaival kapcsolatos intézkedések azután gyorsultak fel, miután megérkezett a belügyminiszter 1948. július 30-án kelt levele, amelyben felszólítja a települések polgármestereit és a vármegyei alispánokat a hadisírok felkutatására, exhumálására és az újratemetésre. Ennek hatására a hadifogolytábor ügye újra napirendre került, és 1948 októberében elkezdték a laktanya területén lévő sírok exhumálását. A holttestek kihantolása október 11-től október 30-ig tartott, a hivatalos kimutatás szerint négy területről összesen 1023 „holttestet” (a jegyzékben koponya szerint számolták a holttesteket) szedtek össze. A kihantoltakat a leírások szerint a barakktábor déli részén, egymással párhuzamos három sírba helyezték. Az I. számú sírba 465, a II. számú sírba 500, míg a III. számúba 58 „holttestet” temettek el.

Az öt méter magas obeliszket 1949. június 1-jén az újratemetettek három tömegsírja előterében állították fel. Az emlékművet Nagy András városi főépítész, a Műszaki Osztály vezetője tervezte. Eredetileg kovácsoltvas kerítés volt körülötte, amely később eltűnt. A sírokat 1949. november elsején szentelte be P. Bajusz Béda ferences szer-

„HADI”-FOGOLY EMLÉKMŰ A VASKÚTI UTI TÖMEGSIROKNÁL - 1949 -

A hadifogolytábor-emlékmű Nagy András városi főépítész tervrajzaiban

zetes – áll a bajai Ferences Háztörténetben. Évente tartottak itt Mindenszentek-napi megemlékezéseket, amíg ezt be nem tiltották. Az utóbbi években azonban felelevenítették a városban, hogy november elsején itt és a város temetőiben lévő hősi síroknál is tartsanak megemlékezést.

Az obeliszk és a tömegsírok között három egyéni sírjel is volt, amelyek közül kettőnél volt sírfelirat, a harmadiknál a fa sírjel elpusztult, a tábláról a felirat lekopott. A megmaradt két sírfelirat *Koltai Emil* és *Baksa Antal* nevét tartalmazza, akik a bajai hadifogolytáborban raboskodtak, és itt is haltak meg. Szerepelnek abban a nem teljes, mindössze 428 nevet tartalmazó Puskás-féle jegyzékben, amelyet a táborban elhunytakról vezettek a lágerben. Ugyanakkor nem egyértelmű, hogy miért állítottak nekik egyéni sírjelet, talán ezek jelölték a tömegsírokat, vagy személyes tárgyaik alapján őket sikerült azonosítani. Nem tudtuk biztosan a 2018-2019-es feltárások idején, hogy sírjaik jelképes sírok-e, vagy valóban itt is nyugszanak.

Az emlékmű mögött található még egy, az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc emlékére állított kopjafa, valamint egy 1994-es katonai baleset három áldozatának – *Pleszkán Károly* zászlós, illetve *Tordai Tibor* és *Papp László* főtörzsőrmester – nevével ellátott kopjafa is.

A közelmúltban az említett területen zajló beruházások miatt több régészeti és hadisíros feltárás történt 2018-2019-ben az egykori barakktábor területén, illetve a fogolytábor feltételezett temetkezési helyein és az emlékműnél is. A Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum (HM-HIM) régészének, *Polgár Balázs*nak és hadisírkutató kollégáinak – a bajai Türr István Múzeum munkatársai segítségével – a sírok szondázó feltárása során sikerült azonosítani a hadifogolytábor egykori barakktáborának északnyugati részét, illetve a láger II-es számú temetőjét. Utóbbira vonatkozóan 350 m²-es területen zajlott a feltárás és exhumálás, amelynek során 26 – többségében az 1948-as exhumálásakor már bolygatott – egyéni, illetve tömegsír tártak fel a szakemberek. A feltárás megerősítette, hogy az 1948-as exhumálás igen felületesen zajlott, mivel sok emberi maradvány maradt hátra a sírgödörökben. Az emlékműnél is – amely mellett eltemették az 1948 őszi exhumált emberi maradványokat – történt kutatás a tömegsírok lokalizálása kapcsán már 2017-ben, de csak a 2018 végi, 2019 eleji feltárások során sikerült a három párhuzamos sír keleti felét azonosítani. A tömegsírok kiterjedésének nyugati oldalát az ott húzódó, már magánterületet jelző kerítés miatt ekkor nem sikerült behatárolni. A szondás kutatások után azonban megerősítést nyert, hogy valóban az

emlékmű mögötti területen lehetnek az újratemetettek tömegsírai, azaz a további kutatást itt lesz érdemes majd folytatni.

A kutatások folytatódtak 2019 nyarán az emlékműtől nyugatra eső, a három egyéni sírjel mögötti területen. A hitelesítő ásátás célja az 1948-ban exhumált emberi maradványok újratemetési helyeinek – azaz a három tömegsír – azonosítása és igazolása volt. A kutatás során egyértelműen sikerült lokalizálni a három tömegsír keleti felét, a nyugati kiterjedését azonban ekkor sem tudták a kutatók felderíteni, a telekhatárt jelző kerítés miatt. A kutatási eredmények alapján az emlékmű és a mögötte elterülő sírhelyek tehát igazoltan hősi temetési helynek számítottak, míg a korábbi helyi önkormányzati dokumentumokban következetesen „kegyeleti emlékhelyként” tüntetik fel azokat. Hősi temetési hely fogalma az 1999. évi XLIII. törvény – a temetőkről és a temetkezésről – értelmében: „nemzetközi szerződés eltérő rendelkezése hiányában a honvédelmi kötelezettség fegyveres vagy fegyver nélküli teljesítése közben elesettek, továbbá a teljesítést követően, ezzel közvetlenül összefüggésbe hozható okból elhunytak, valamint háborúban kényszermunkára hurcoltak és elhunytak eltemetésére, hamvaik elhelyezésére szolgáló temető (temetőrész), temetési hely.” A kegyeleti emlékhely fogalma az 1999. évi XLIII. törvény értelmében: „elhunytak emlékének megjelölésére és megőrzésére létesített építmény, emlékmű, emlékjel, épületen elhelyezett emléktábla”.

Az emlékmű feltárása a hitelesítő ásátás után megakadt, és csak 2024 tavaszán folytatódott a Német Hadisírgondozó Népi Szövetség (VDK) kezdeményezésére, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadisírgondozó és Hőskultusz Igazgatóságának szakmai irányításával. A német hadisírgondozás a német katonák érintettsége miatt támogatta a kutatásokat, amelyek 2024. április-május folyamán zajlottak. A nemzetközi szinten is igen jelentős kutatás kapcsán a HM HIM parancsnok-helyettese, *Maruzs Roland* azt nyilatkozta, hogy a szakemberek ilyen nagyságú feltárást még nem hajtottak végre, és az intézmény történetében hadifogolytábor temetőjének az exhumálására sem volt példa.

A feltárások nem várt eredményeket is hoztak. Egyrészt sikerült behatárolni a tömegsírok nyugati kiterjedését, másrészt a feltárt három tömegsír mellett több kisebb, elszórt sírt is találtak, amelyekből összesen 1058 személy földi maradványai kerültek elő. Azaz a számadatok is változtak, hiszen eredetileg, az 1948-as exhumálásakor 1023 főről írtak. Még egy fontos eredmény, hogy míg a 2019-es feltárások során a sí-

rokat nagyfokú leletszegénység jellemezte – azaz néhány porcelántöredék, egy felüljelzett német azonosságú jegy és egy sírüveg-cse volt a legfontosabb anyag –, addig a 2024-es, másodlagos temetési helyen igen sok leletanyag is előkerült. A tárgyak részben a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, részben a bajai Türr István Múzeum hadtörténeti és helytörténeti gyűjteményeibe kerültek be. Az exhumálás során az is kiderült, hogy az emlékmű mögött lévő három egyéni sír nem tartalmazott emberi maradványt, azaz ezek csak jelképes sírok voltak. A sírjeleket talán a hozzátartozók állították, miután megtudták, hogy rokonuk itt halt meg a bajai hadifogolytáborban.

Az exhumálás után az elhunytak földi maradványait elszállították Székesfehérvárra, hogy ott a német-magyar gondozású *Szentlélek katonai temető*ben, méltó módon

helyezhessék végső nyugalomra azokat. Az újratemetést 2025. június 5-én tartották, amely után talán elmondhatjuk, hogy az exhumált elhunytak földi maradványai elnyerték végső nyughelyüket.

Az emlékmű, annak környezete és gondozottsága alapján már korábban is felvetődött, hogy az obeliszk vajon méltó módon őriz-e a második világháborúban, illetve a bajai hadifogolytáborban elhunytak emlékét. Mindenképpen figyelemre méltó, hogy 1949-ben, az egyre erősödő szovjetizálódás idején ez az emlékmű még helyet kaphatott a Szabadság út végén, a felszámolt hadifogolytábor mellett, sőt egy ideig megemlékezéseket is tartottak ott. Az emlékmű mai arculata és funkciója is megváltozott. Nyoma sincs a kovácsoltvas kerítésnek, és a virággyásba ültetett virágok is rendszeresen eltűnnek, maga az emlékmű is felújításra, felirata kiegészítésre

szorul. Bár a közelmúltban zajló feltárások során igazolódott, hogy az emlékmű közvetlen környezete hősi temetési helynek számít, az exhumálások és a méltó, temetőben történő újratemetés után csak kegyeleti emlékhelyről beszélhetünk. Ugyanakkor jelenlegi formájában mindenképpen megújulásra, megújításra, környezete parkosításra, felirata pedig kiegészítésre szorulna, amelyben fel kellene oldani azt a kettősséget, amely egyrészt általánosságban az áldozatokra, másrészt viszont a bajai hadifogolytáborban meghalt emberekre, katonákra és civilekre is utal. Ugyanakkor informatív módon jeleznie kellene, hogy volt idő, amikor egy hatalmas fogolytábor állt itt a város szélén, amikor a bajai segítőkéz emberek minden apró jó cselekedete életet menthetett, amiért a túlélők közül nagyon sokan egész további életükben hálával gondoltak vissza a város lakosaira. ■

Negyvenéves bajai utcanevek

Sarlós István

■ Baja város lakosságának lélekszáma a Kádár-korszakban folyamatosan gyarapodott. A lakótelepek mellett egyre-másra épültek az új családi házas utcák, a Nagy-Pandúr-szigeten és a Petőfi-szigeten a nyaralók, valamint a város déli és keleti szélén az ipari-kereskedelmi telepek. A beépített terület növekedését jelezte, hogy minden évtizedben a városvezetés elé került az új utcák elnevezésének kérdése. 1986-ban, február 26-án *dr. Ligeti Antal* igazgatási osztályvezető nyújtotta be a végrehajtó bizottságnak a műszaki osztállyal egyeztetett előterjesztését a következő rendes ülésre.

„*Baja Városi Tanács VB. Igazgatási Osztálya*

Szám: 3841-2/1986.

Előterjesztés a Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1986. március 13-i ülésére új, névtelen utcák elnevezése tárgyában.

Tisztelt Végrehajtó Bizottság!

A Baja Városi Tanács VB. Igazgatási Osztálya a Művelődési Bizottsággal egyetértésben javaslatot tesz a Szegedi úti benzinkúttal szemben a Jelky András utca és a Szegedi út között 6 névtelen utca elnevezésére az alábbiak szerint:

- 1./ Liszt Ferenc utca /zeneszerző/*
- 2./ Kőrösi Csoma Sándor utca /Ázsia utazó/*
- 3./ Bernáth Aurél utca /festő/*
- 4./ Mányoki Ádám utca /festő/*
- 5./ Csokonai Vitéz Mihály utca /költő/*
- 6./ Vajda János utca /költő/*

7./ Bólyai [helyesen: Bolyai – a szerk.] János utca /matematikus/

8./ Csók István utca /festő/

9./ Szinyei Merse Pál utca /festő/

10./ Szőnyi István utca /festő/

11./ Puskás Tivadar utca /feltaláló/

12./ Bródy Sándor utca /újságíró/

Továbbá javaslatot teszünk még a Ferenc-szatorna, a Kamarás-Duna és a Pandúr-szigeti csemetekert által határolt 6 névtelen utca elnevezésére az alábbi utcanevekből: Csigá utca, Fürdő utca, Fürj utca, Fűzfa utca, Gerle utca, Gólya utca, Holló utca, Kiránduló utca, Lomb utca, Moha utca, Mókus utca, Napsugár utca, Nyár utca, Páfrány utca, Pihenő utca, Sárfa utca, Sátor utca, Szabadidő utca, Szeder utca, Vidámság utca, Vidra utca és Vöcsök utca.

Előterjesztésünkhöz csatoljuk a műszaki osztály térképvázlatait

Baja, 1986. február 26.”

A végrehajtó bizottság március 13-i ülésén a 4. napirendi pontban *dr. Ligeti Antal* ismertette az előterjesztést, amely után *dr. Kincses Ferenc* tanácselnök mondta el az előzetesen kiválasztott utcaneveket.

„*Előterjesztés új, névtelen utcák elnevezésére.*

Előadó: dr. Ligeti Antal igazgatási osztályvezető /Előterjesztés a jegyzőkönyv írásos melléklete./

Dr. Kincses Ferenc tanácselnök: Az előterjesztett 12 utcánév közül javasolja: a Szegedi út és a Jelky u. közötti 6 névtelen utca

elnevezése: Szőnyi István u., Liszt Ferenc u., Csók István u., Vajda János u., Csokonai Vitéz Mihály u., Mányoki Ádám u.; javasolja továbbá a Ferenc-szatorna mellett 7 névtelen utca elnevezésére: Csigá u., Fürj u., Gerle u., Mókus u., Vidra u., Vöcsök u., Tücsök u. A Végrehajtó Bizottság a javaslatot ellenszavazat nélkül elfogadja és a következő határozatot hozza:

46/1986. vb. sz. Határozat ...

...2./ Utasítja a Végrehajtó Bizottság a műszaki osztályt, hogy az elnevezett utcák utcanévtábláit helyezze ki.

Határidő: 1986. december 31.

Felelős: Polák Tibor műszaki osztályvezető.”

A több mint 9 hónapos határidőnek első-sorban adminisztratív indokai voltak. Az utcanevek bevezetéséről a települések saját hatáskörben hozták meg döntéseiket, de különböző megyei és országos szervezetek jelentették a változásokat. A belügyminisztérium volt az elsődleges szerv, ha itt átment a határozat, akkor a Térképészeti Hivatalhoz került, amely felvezette a térképre a változásokat. A térképeket ezután frissítették az új információkkal, és a honvédelmi minisztériumot is értesítették a változásokról. Az országos szervek után a megyei és a járási tanács is lefolytatta a maga eljárását, majd a járási hivatal és a földhivatal a helyrajzi számokhoz kapcsolta az új utcaneveket és házszámokat. Ezután már elkészítették és felhelyezték az utcanévtáblákat. ■

Ballada a katonáról

A szovjet árvízi hős és legendája

Mayer János

■ A rendszerváltozás előtt egyáltalán nem volt ritka Magyarországon, hogy közterületek, utcák orosz vagy szovjet személyek nevét viseljék. A névadók között megtalálhatók voltak az orosz kultúra valódi világnagyságai (pl. *Puskin, Csajkovszkij*), a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő alakjai (*Lenin, Sztálin*), a „felszabadító” Vörös Hadsereg vezetői (*Tolbuhin, Malinovszkij*), de akár olyan kitalált személyek, mint pl. a kommunista *Illés Béla* író által megteremtett *Guszev kapitány* is, aki egy elbeszélése szerint 1849-ben szimpatizált a magyar szabadságharcral. Ezeket, a többnyire felülről a településekre kényszerített köztér-elnevezéseket 1990 után jellemzően lecserélték (pontosabban az utcák, terek gyakran visszapták korábbi nevüket). Nagybaracsán azonban mind a mai napig létezik *Tulbanov* utca, amely szintén a Magyarországot megszálló Vörös Hadsereg katonájára emlékeztet, ám ez esetben érthető, hogy a név megmaradt, hiszen néhai viselője a 70 évvel ezelőtt lezajlott dunai jeges ár mentési munkálatai során vesztette életét. Ebben az írásban a korabeli sajtó beszámolója alapján igyekszünk rekonstruálni az eseményeket, egyúttal arra is rámutatva, hogyan keveredik a hősnak (áldozatnak) jogosan kijáró tisztelet a kommunista rendszer legendagyártásával.

Az 1956. évi jeges ár nemcsak Baja egyes városrészeit pusztította el, hanem néhány nappal később a Mohácsi-szigetet is veszélyeztette. Az ott lakó mintegy 10 ezer ember jó részét evakuálták ugyan, de sokan nem akarták elhagyni a házaikat a kritikus pillanatokban sem, őket viszont március 15-16-án már a nagy erők segítségével kellett kimenteni a tanyákról, a folyó által teljesen elöntött területekről. A magyar Néphadsereg, illetve az „ideiglenesen hazánkban állomásozó” szovjet hadsereg erői is részt vettek a mentésben, motorcsónakokkal és kételtű járművekkel próbálták bejutni a sziget falvaiba, hogy az ott rekedt embereket kiszabadítsák a víz fogásából. (Összesen kb. 2400 lakost és 540 ott rekedt katonát hoztak ki ilyen módon.) A vízi járművek jórészt Nagybaracska felől indultak a Mohácsi-sziget irányába. A Szabad Nép így tudósított a mentési munkálatokról: „Még száz méter... Még húsz, öt... három... egy – és Csóka Péter, aki két és fél napot töltött egy góré tetején Mohács-szigeten, a felsőlöki határrészen – szárazföldre lép. Kiszáll a csónakból, meghatottan körül néz, s magához öleli az egyik tagbaszakadt gépkocsivezetőt.

Erős kezek ragadják meg motyóját, s már rakják is a maradék ágyneműt meg ennivalót az egyik üres teherautóra. Alig néhány perc, s mehetnek a menekültirányító irodához. Így folyik a mentés Nagybaracsánál, a Baja alatti Duna-szakaszon. Rohamcsónakok siklanak a mohácsszigeti tanyák udvara és a szántóföldek felett, s ahol csak embert találnak a padlásokon, a fák ágain, a szalmakazlak tetején, viszik őket a partra. Ezer meg ezer ember életet mentettek meg csütörtökön, pénteken és szombaton ezek a csónakok. Illetve, dehogyan a csónakok! Kádár Mihály ezredes és Komlódi Elemér őrnagy, akik Nagybaracsán a mentést vezetik, elmondták, hogy a halálos veszedelemből kimentett katonák legtöbbször kérvényezték, ne küldjék pihenőbe őket mindaddig, amíg akár egyetlen bajtársuk életét is veszély fenyegeti. S akinek a kérését teljesítették, az rohant vissza a következő csónakkal menteni. Mojzes Péter ötholdas dolgozó paraszt két napig volt benn a szennyes, jeges áradat közepén, s már derekáig ért a víz, amikor kimentették. Most mégis ott járkál a nagybaracscai parton, odamegy az egyik százados elvtárhoz, s arra kéri, hogy vigyék vissza őt egy csónakkal Felsőökre. Jól tudja, hogy még vannak bent emberek az árban, a szomszéd házak padlásán, tetején, s ha ő segítene, nyilván gyorsabban rájuk bukkannának az életmentők. Kovács Gyula székesfehérvári

Mentés. (Nagybaracska)
(Domonkos Imre rajza)

Az árvízi mentés idealizált ábrázolása a kortárs sajtóban

gépkocsivezető már nyolcadik napja dolgozik az árvíznél. Nem ő maga mondja, társai árulják el róla, hogy negyedik napja úgyszólván le sem hunyta a szemét. S csaknem 100 órás szolgálat után olyan frissen emeli ki a szárazra a Sárhátrol kimentett Mamusics Istvánt a csónakból, mintha csak most kezdené a munkát. »Higgye el, elvtárs, szobrot érdemelne minden gépkocsivezető, aki itt dolgozik, Nagybaracsán. Fáradhatatlanok, vidámak, jókedvűek, sokszor ők tartják a lelket a sírdogáló nénikékben« – így beszél róluk Komlódi őrnagy. A veszély óráiban hőssé válnak itt az egyszerű emberek. Mindenki segíteni akar s tud is segíteni.» (Kimenekültek = Szabad Nép, 1956. március 18. 3.o.)

A pártlap ugyanezen lapszáma számol be arról, hogy a mentés halálos áldozatokat is követelt: „Fél öt óraker asszonyok és gyermekek mentése közben életét vesztette Horváth Sándor elvtárs, államvédelmi határőr, törzsőrmester. [1956 előtt a határőrség is az ÁVH kötelékébe tartozott, a közbeszéd egyenruhájuk eltérő színe miatt őket hívta zöld ávónak – M. J.] Horváth Sándor két társával együtt indult el motorcsónakon a víz borította Mohács-szigetre, asszonyok és gyermekek megmentésére. Közben a csónak alja egy fatuskóba ütközött, s a három katona elmerült a jeges vízben. Horváth elvtárs szívgyörcsöt kapott, és megfulladt. Két társa megmenekült. [...] Anatolij Petrovics Tulbanov, a szovjet hadsereg tizedese az árvédelem másik hősi halottja. A fiatal szovjet tiszthelyettes kételtű páncélosal indult el a jeges ár ellen március 16-án hajnalban Nagybaracsánál magyar családok életét megmenteni. A lánctalpas páncélos, miközben egy emelkedőre kúszott fel, megcsúszott, a hatalmas test felborult és elmerült a jeges hullámokban. A páncélosból két szovjet katona, egy alezredes és egy főhadnagy kiugrott, de a vezető, Tulbanov elvtárs hősi halált halt. Anatolij Petrovics Tulbanov, a hős szovjet tizedes emlékét hálás szeretettel őrzi meg a magyar nép.”

A szovjet tizedes halálának körülményeiről a néhány nappal későbbi tudósításokból sem lehet sokkal többet megtudni, az újonnan közölt információk egy része viszont már a legendagyártás jeleit mutatja. A *Szabad Ifjúság* írásából például azt tudjuk meg, hogy Tulbanov két, szerencsésen megmenekült társa *Sztrucsenko* alezredes és *Vodotyepov* főhadnagy volt. Utóbbiak „csuromvizesen kerültek a partra, s csak azt mentették a maguk holmijából, ami a legdrágább volt –

A szovjet „kételtű” (Temesvári, György felvétele)

Szovjet kételtű, amelyet Tulbanov is vezetett

Sztrucsenko alezredes párttagsági könyvét, Vodotyepov főhadnagy Komszomol-igazolmányát. S mikor tűzhöz értek, a kis átázott könyvecskéket tartották először a meleg közelébe.”

Még inkább tükröződik a mítoszteremtés szándéka a Tulbanov temetéséről közölt beszámolóknak. A tragikusan elhunyt tizedest Budapesten, a Kerepesi temetőben, katonai tiszteletadás mellett helyezték örök nyugalomra. (Vajon holttestét miért nem szállították haza a családjához?) Az elhunyt méltatásának immár fontos eleme lett, hogy a 21 évesen meghalt rohamlövegvezető édesapja „a fasiszta betolakodók elleni harcban vesztette életét”, édesanyja egyedül nevelte három gyermekét, ő maga természetesen komszomolista lett, szakmája asztalos volt, egy kolhozban dolgozott, mielőtt 1954-ben sorkatonai szolgálatra behívták volna. A magyar és szovjet búcsúztatók jobbára semmitmondó közhelyeket pufogtattak beszédekben a másokért életét áldozó, katonai becsületét megőrző hősről, akinek „áldozata tovább növelte a szeretetet felszabadítónk és fegyverbarátunk, a Szovjet Hadsereg iránt.” Még az elhunyt harcostársa, Praksin szakaszvezető sem tudott egyetlen személyes mondatot sem szólni Tulbanovról azon túl, hogy „mindig szovjet harcához méltóan teljesítette feladatát”. (Néphadsereg, 1956. március 23. 2. o.) Az így lefestett képből az idealizált szovjet embertípus rajzolódik ki mindenféle hiteles vonás nélkül: egyetlen szó sem esett egyéniségéről, családjá tagjairól, származási helyéről, alapvető emberi tulajdonságairól – a róla elmondott méltató szavak szinte bármely szovjet kiskatonára ráhúzhatók lettek volna. Hogy a leírt életrajzi adatok hitelesek-e, nem tudható, a végletesen sablonos megfogalmazás némi kételyt ébreszt az olvasóban, hiszen hasonló sorsot a Szovjetunióban százezrek élhettek meg.

jeges árba gázolt az a harckocsi, amelyet Anatolij Petrovics Tulbanov vezetett. A szovjet tizedes könnyedén hágott fel a harckocsi oldalára és ereszkedett le a vezetőfülkébe. Az alezredese és a főhadnagya volt az útitársa. A lövegtorony tövében Karasz János nagybaracscai kisparaszt ült. Recsegett a jég, csikorgott a lánctalp, zúgott, áradt, nőtt a víz, süvöltött a szél... Néhány száz méternyire a malomtól árok húzódik. Kis híd vezet át rajta. Az áradás letépte és a víz alá nyomta a hidat. A parton állók csak annyit láttak, hogy a harckocsi oldalára dől. Karasz János egy úszó jégtábláról kiabált segítségért. Hideg volt a hajnal. A halál szele dúdolt a víz fölött. Órákba telt, de megmentették Karasz Jánost. Megmenekült a főhadnagy és az alezredes is. A rohamlövegvezető, Tulbanov tizedes hősi halált halt. – Hogy mondják meg az édesanyjának? – ez volt Karasz János első szava, amikor csonttá fagyott ruhában, kékes-lilára dermedt arccal, gémberegett testtel partra lépett a szovjet rohamcsónakból, amely megmentette.” Vagyis a szerencsétlen baleset története most már egy helyi kisparaszt (korunk hőse) megmentésével is bővült, nem beszélve arról, hogy a leírás szerint a tragédia több órányi életmentő munka után történt meg. Nem kevésbé patetikus a katona sírjának leírása sem: „Az utolsó hősi halott ott pihen a Kerepesi temetőben. A sírkertnek azon a részén, ahol fehér márványkövek sorakoznak egymás mellé és ahol minden sírkőnek aranycsillag ég a homlokán. Ott nyugszik a hős, a hősök között, akik a legdrágábbat, az életüket áldozták a magyar szabadságért. [Feltételezhetően a 2. világháborúban Budapest ostroma során elesett szovjet? áldozatainak közelébe temették el – M. J.] A sírt virágok borítják. Vörös rózsák. Olyan pirosak, mint a nagybaracscai lányok arca volt, ami-

kor meghallották a hírt, hogy megérkeztek a szovjet katonák is, hogy segítsenek. És fehérek is. Olyanok, mint amilyen gyolcsszínű lett az édesanyák arca, amikor megjött a hír, hogy Anatolij Petrovics Tulbanov hősi halált halt.” (Joós F. Imre: Tulbanov utca Nagybaracska. Béke és Szabadság, 1956/14., április 4. 3. o.) A cikkből azt is megtudjuk, hogy a nagybaracscai asszonyok levelet készítenek írni Tulbanov édesanyjának. (Vajon tudták, hová kellene címezniük?)

A temetés másnapján az Új Világ G. Szabó László tollából verset is közölt Tulbanov előtt tisztelegve. Ez a költemény a kommunista ideologikus költészet eszköztárának szinte minden elemét felvonultatja, és kötelességszerűen lerója háláját a hősi halott előtt – bár még ebből a szövegből is kiderül, hogy a nevének és hőstettének kívül a szerző sem tud róla semmit. Maga a vers meglehetősen dilettáns alkotás, az „udvari költők” színvonalán örökíti meg a tizedes emlékét.

Amikor a megyei pártlap is beszámolt az utcanévadásról, tudósítója tollán a helyiek már-már vallásos áhitattal idézik a tizedes emlékét: „...a Ferenc csatorna partján ketten is mutatják az irányt, melyen a hősi halált halt Anatolij Petrovics Tulbanov elvtárs utolsó útjára indult, hogy a jégtáblák között utat nyisson. Messziről kopasz ágú fa magasodik. – Ott történt a szerencsétlenség – mutatja valaki. Önkéntelenül is sapkájához emeli kezét, néma tisztelgésre. Itt a község szélén, ahol nemrég még ádáz küzdelem folyt, ma már szétterült az út porába a nyúlógátakra hordott sárga homok. A malom ázott fala mércéje a fellopokodott víznek. Az Erzsébet utca megtépetten, megsebzetten őrzi a küzdelem emlékét. – Az emlékek között a soha nem múló hála emléke Tulbanov elvtársé. Értünk áldozta fiatal életét – mondják az apró, kis házakban a meleg tűzhely mellett. – Életét adta a mi életünkért – mondják öregek, fiatalok, amikor személye után kutatunk. Ugyan hogyan is nézett ki? Magas volt-e, nevető kék szemű? Alacsony, zömök-e, aki egész erejét akarta nekifeszíteni a zúgó áradatnak? Azt mondják ember volt, igaz ember, szovjet ember. Ezekben a szavakban sűrűsödik itt élő és soha nem múló emléke. Tulbanov! Úgy ejtik ezt az idegen hangzású nevet, mintha itt született, itt nevelődött, itt élt volna közöttük. Az iskola padsoraiban ülök azt fogadják, olyan hősök lesznek, mint Tulbanov elvtárs. Az emberek úgy siratták, mint saját gyermeküket. Nagybaracska maga halottjának tekinti Anatolij Petrovics Tulbanov elvtársat. Itt halt hősi halált, értünk áldozta életét, a mienk marad örökre.” (Népújság, 1956. április 12. 1.o.) Eb-

Tulbanov tizedes temetése a Kerepesi temetőben

ben az interpretációban Tulbanov már szinte mondai, népi hőssé emelkedik, akivel kapcsolatban nem az a lényeges, hogyan nézett ki (feltehetően a helyiek többségének fogalma sincs erről, hiszen soha nem láthatták), hanem hogy „igaz szovjet ember” volt. Arról, hogy vajon orosz, ukrán, netán tatár vagy más nemzetiségű volt, egyetlen forrás sem tartotta fontosnak beszámolni vagy ennek utánajárni. Később (1958-ban) az újonnan megalakult helyi KISZ szervezet szakcsoportja, majd a helyi úttörőcsapat vízitelepe is Tulbanov nevét vette fel, aki a *Szabad Föld* erről szóló beszámolójában már őrmesterré „lépett elő”.

Hogy a névadások kizárólag a helyiek hálájának vagy pedig felülről sugallt döntéseknek köszönhetőek, azt ma már nehéz megállapítani. Az mindenesetre aligha véletlen, hogy az árvízvédelem másik, magyar halottjának nevét nem tartották fontosnak ilyen módon megörökíteni, pedig Horváth Sándor mohácsi temetésén Tulbanovról is megemlékeztek.

S hogy mi lehet 70 év után a történet és a róla szóló sajtóbeszámolók tanulsága? Az árvízi küzdelemben életét vesztő szovjet katonáról történő megemlékezés jogosságát természetesen nem lehet vitatni, ugyanakkor az is látható, hogy az irányított kommunista pártsajtó igyekezett az esetet egyfajta mítoszteremtésre, illetve a Szovjetunió és a megszálló Vörös Hadsereg iránti „érzékenyítésre” felhasználni. A hitelesnek tűnő forrásokból ugyanis anynyi látszik, hogy a tizedes – akiről életkorán

és beosztásán kívül szinte semmi biztosat nem tudni – a mentés során szerencsétlen *baleset* áldozata lett. Hogy ennek vezetési, műszaki hiba, figyelmetlenség vagy egyéb tényező volt az oka, azt a dokumentumokból nem lehet megállapítani. (Elképzelhető, hogy a szovjet hadsereg folytatott vizsgálatot az ügyében, de ha volt is ilyen, azt a magyar nyilvánossággal nem közölték.) Balladai homályban hagyott alakja azonban alkalmas lehetett a másokért életét áldozó, hős szovjet katonára archetípusának, akit így a testvéri együttműködés szimbólumaként lehetett ábrázolni. Ez a mítoszteremtés azonban csak átmeneti sikert hozhatott, és biztosan nem sikerült általa a Vörös Hadsereg általános megíté-

lését a megfelelő irányba befolyásolni, hiszen – ne feledjük – ezen események ugyanazon év (1956) tavaszán történtek, amikor néhány hónap múlva a magyarok tömegei a „ruszki” megszállók hazatérését fogják követelni. ■

G. Szabó László: *Tulbanov tizedes*

„Hol siratják? A sztyeppén? Krími parton,
narancsligetben, volgamenti rónán?
Oly szűkszavú a hír! Közelbe tartom
a betűket – csak neve mosolyog rám.

Bátyja csontja már földdé vegyült el –
abból szökött álmunk vetése szárba,
hantjuk gondozzuk egész életünkkel...
s ő is jött, hogy zablát vessen Dunánkra.

Kikért jött – élnek. Szánalmas motyóval,
de bízó szívvel lel rájuk a holnap,
serkentő szóvá szépül majd a sóhaj,
félelmek termő gondokká oszolnak.

Csak ő nincs többé. Sírját nem jelölték:
hét nép folyója őrzi már nyugalmát,
kérő kalászkok villantják a fürtjét,
s mosolyát kertjeinkben édes almák.”

(G. Szabó László: Tulbanov tizedes. Új Világ, 1956. március 22. 2. o.)

HONPOLGÁR-estek

Tisztelt Olvasók!

Ezúton hívjuk fel figyelmüket a Bajai Honpolgár-estek soron következő előadására, melyet az érdeklődő közönség szíves figyelmébe ajánlunk

Mátyás király halálától a mohácsi vészig – A Jagellók és az oszmán veszély

Előadó: **dr. Fedeles Tamás**
történész (PTE BTK)

Időpont: **2026. március 27. (péntek) 18 óra**

Helyszín: **Ady Endre Városi Könyvtár**
Baja, Munkácsy u. 9.

**Minden érdeklődőt sok szeretettel várunk;
kérjük, hogy regisztráljanak előzetesen a
rendezvényre a könyvtár ismert elérhetőségein!**

Emesz Margit Csütörtök

Mennyit láttam a világból
Magam életét
Miértre
Február
Jeges napok
Olvadó jégcsapok
Szúrtak sebet
Szemem bogarát
Tördelő lépések
Bukdácsoltak
Vadlibák kísérték
Égi jelek az úton
Látomás vitt
Házunk kertje
Szirmok szülte
Virágos álmok
Dörög az ég
Villámok darabolták
Szemem bogarát tépték
Megült a sötétség
Gödreből utat mosott
Az égi szívárvány
Benne fürödtem
Hogy szeresselek
Fájdalom
Borús magány
Fojtogatott
Jégeső verte a napot
Darabjai szemembe égtek
Félvakon
Fél volt az út
Zúgott a morcos szél
Őszi levelek bukott szavai
Kinti riadalom
És tombolt az árvíz
Állatok menekültek
Fulladtak víz alá
Folyó markából menekült
Fa tetején
Borzongott
Félszmű volt
Csütörtök
Neve a nap lett
Dorombolt
Együtt többet láttunk
A világból mivégre

Rákosi, a keresztapa

Zalavári László

■ A két világháború közötti időben megszokott dolog volt, hogy rászoruló családok felkérték *Horthy Miklóst*, Magyarország kormányzóját, hogy legyen gyermekük keresztapja. A budapesti Hadtörténelmi Intézet levéltárának dokumentumai szerint Horthy vállalta és gyakorolta a keresztapaságot, mert a születésnapjukon mindig kisebb ajándékcsomagokat küldött keresztgyerekeinek, akik többnyire szegény parasztcsaládokból és munkáscsaládokból kerültek ki.

Rendszerint a szülők kérték föl Horthyt a keresztapaságra. A kérvényeket a kormányzói hivatalban bírálták el, és itt is tartották nyilván, valószínűleg ezért nem maradt nyomuk az anyakönyvekben. Még a második világháború előtt szokásban volt, hogy ha egy családban tíz gyerek született, az utolsónak Horthy Miklós kormányzó vállalta el a keresztapaságát. Karácsonykor is küldött keresztgyerekeinek ajándékot.

Ez a hagyomány később is folytatódott, csak más személlyel a középpontban, némileg meglepő módon Rákosi Mátyás elvtárs is vállalt ilyet – még mielőtt az egyházak módszeres üdözésének nekilátott volna. *Kő András és Nagy J. Lambert írja a Levelek Rákosihoz* című, 2002-ben megjelent könyvben: „...a negyvenes években a Rákosi-párba jól illeszkedett a keresztapaság, az ötvenes évek megváltozott légkörében viszont egyre kellemetlenebbé vált.” Ekkor a legtöbb esetben már nemcsak visszautasította a felkéréseket, hanem a titkársága még az erre vonatkozó értesítéseket is visszakérte, hogy ne maradjon nyomuk.

A korszak abszurd kettősségét jelzi, hogy Rákosi makulátlan kommunista lelkiismerettel asszisztálhatott egy keresztény szertar-

táshoz, miközben 1948 („a fordulat éve”) után a kommunista államhatalom egyre keményebben lépett fel az idejémtúlt intézménynek tekintett egyházak ellen, és nem tartott igényt konkurenciára az emberek feletti befolyásolásban sem. Az ötvenes években a békepapmozgalomba torkolt megosztás és gyengítés jelei ott voltak 1948-ban is. Úgy volt, ahogy a *Délmagyarország* egy Csongrád megyei paraszt nyolcadik gyerekének mozgalmi keresztelőjéről írta: „A pap a kereszteléskor Isten áldását kérte a szülőkre, a gyermekekre és a keresztapára [Rákosira] is.” (forrás: index.hu)

Közel 80 évvel ezelőtt egy bajai munkáscsalád is keresztapaságra kérte fel a Magyar Kommunista Párt főtitkárát, aki akkor a miniszterelnök-helyettesi pozíciót is betöltötte. A részletekről az erősen baloldali, kommunista hangvételű *Bajai Hírlap – Demokratikus lap* 1947. június 21-i, 25-i és 28-i számában számolt be. (A család nevét kitoröltem, mert még élhet a „kis Mátyás” – Z. L.) Rákosi akkor nem ért rá, így távollétében a helyi párttitkár tartotta keresztvíz alá az újszülöttet. Később azonban meglátogatta a gyermeket. Rákosi Mátyás elfogadta egy bajai munkás kilencedik gyermekének keresztapai tisztét.

Az alábbiakban a helyi lap korabeli beszámolóit idézzük:

„Vasárnap keresztelik meg a kis Mátyást a kiscsávolyi kat. templomban

[...] kilencedszer kopogott be a golya és egészséges kislíval ajándékozta meg az ONCSA-telepi munkáscsaládot. [...] a keresztapai tisztre Rákosi Mátyás miniszterelnök helyettesét kérte fel, aki a következő levélben fogadta el a keresztapaságot:

»Megkaptam levelét, melyben kilencedik gyermekének keresztapai tisztésére kér fel. A megtiszteltetést örömmel elfogadom, bár

a keresztelők nagy elfoglaltságom miatt nem tudok megjelenni. Ha Baján járok azon lesz, hogy megláthatam kis keresztifiamat.

A keresztelők a bajai párttitkár elvtárs fog képviselni. A keresztelési költségekhez való hozzájárulás címén a mai napon 200,- forintot és egy csomagot küldtem részükre. Kívánok kis keresztifiamnak és kedves szüleinek jó egészséget és azt,

hogy az újszülöttnben sok örömmük legyen. Meleg kommunista üdvözlettel Rákosi.»

Az újszülöttet, aki a keresztésben keresztapja Mátyás nevét veszi fel, vasárnap tartja keresztvíz alá Planetta Vilmos Kiscsávolyban a katolikus templomban a kismise alatt.”

„Péter-Pál ünnepén Bajára jön Rákosi Mátyás

Fontos bejelentéseket várnak a megye dolgozói a miniszterelnökhelyettesről [sic]

(Saját tud.) Rákosi Mátyás miniszterelnökhelyettes, a Magyar Kommunista Párt főtitkára vasárnap meglátogatja szülőföldjét: Bácskát. [Rákosi a délvidéki Adán született – a szerk.] Péter-Pálkor, a magyar munka legszebb ünnepévé szépült napon Baján szól a város és megye dolgozóinak ezreihez. A nagygyűlést az MKP helyi szervezete délelőtt 10 órakor rendezi meg a vonatkertben. Ennek keretében intéz beszédet Rákosi Mátyás a bácskaiakhoz, amely súlyával és várható bejelentéseivel méltán tartja az érdeklődés boldog izgalmában a megye dolgozóinak apraját-nagyját.

A nagygyűlésre értesülésünk szerint a MÁV külön vonatokat állít be, de a rendezőség is gondoskodik autó ingajaratokról az egyes falvak és Baja között. Kalocsa és Mohács máris bejelentették részvételüket, ugyanígy Kiskunhalas és Kecskemét is.

Az ünnepi renden most dolgoznak. Nyilvánvaló máris, hogy a helyi és megyei kommunista szervezetek felvonulását a Szakszervezetek, Demokratikus Nők, 48-as bizottság, üzemek és az egyes községek színes népviseleti csoportjai egészítik ki, amelyek egyenkint adják majd át ajándékaikat az ország miniszterelnök-helyettesének.

Rákosi Mátyás a nagygyűlés után valószínűleg meglátogatja keresztifját, megtekinti a termést, majd Bácsalmásra látogat el, ahol délután 4 órakor mond beszédet.”

„Rákosi Mátyás Baján

Szín pompás felvonulás az ország miniszterelnökhelyettese előtt

Megajándékozzák a bácskai községek az MKP főtitkárát

Látogatás Kiscsávolyban a keresztifúnál

(Saját tud.) Vasárnap délelőtt méreteiben is eddig egyedülálló politikai népgyűlést rendez Baján a Magyar Kommunista Párt. Ebből az alkalomból városunkba érkezik Rákosi Mátyás miniszterelnökhelyettes, az MKP főtitkára. Értesülésünk szerint a vendég gépkocsija háromnegyed 10-kor fut be Bajára a vonatkert hatalmas disztribúnyjéhez. Ekkor veszi kezdetét a tiszteletére rendezendő tömegfelvonulás, amely a Dózsa György

Rákosi Mátyás női tisztelői körében (Forrás: fortepan.hu)

utcai pártház elől indul. A felvonulás élén katonai és rendőr díszszakasz halad, amelyet a bajai kommunista szervezetek, valamint a Szakszervezetek követnek. Ezután a Magyar Demokratikus Nők Szövetsége, a Madisz, majd a megye községeinek színpompás népviseletben érkező küldöttségei. A menet a diadalkapu alatt áthaladva a vonatkert jobb oldalán felvonulva megy el a tribün előtt, mikoris az ajándékokat hozók kiválnak és Rákosi Mátyás előtt sorakoznak fel, míg az egyes csoportok pedig tovább vonulva elfoglalják kijelölt helyüket. Az ország miniszterelnökhelyettese átveszi ezután az ajándékokat, majd *Planetta Vilmos* bajai MKP titkár köszönti Rákosi Mátyást és nyitja meg a politikai gyűlést. Ezután következik Rákosi Mátyás beszéde. A magyarországi antifasiszták nevében *Rob Antal* az AFS vezetője szólal fel, majd *Vadász Ferenc* főszerkesztő, az MKP megyei titkára mond zárószót.

Az ONCSA-telepen és a Népi kollégiumban

Rákosi Mátyás az ünnepség után felkeresi az ONCSA-telepen az ... családot, hogy kilencedik gyermeküket, Mátyáskát, akinek egyébként ő a keresztapja, meglátogassa. Útja innen a Mórícz Zsigmond Népi Kollégiumba visz, amelyről igen gyakran és sok jót hallott. Végigjárja a termeket s érdeklődik a tanulmányi eredmények és az esetleges kívánságok felől.

A miniszterelnökhelyettes MKP főtitkár, valamint kísérete és a meghívott helyi politikai ténnyezők részére délelben ebédet ad a város. Ezen is valószínűleg felszólalások hangzanak majd el.

Rákosi elvtárs könyvet dedikál (Forrás: fortepan.hu)

Rákosi Mátyás délután három órakor kíséretével együtt Bácsalmás felé folytatja útját, ahol délután 4 órakor mond beszédet. Jánoshalmán keresztül tér vissza ezután a fővárosba." ■

„Adatik tudtára mindenkinek, a kit illet, annak is, a kit nem...” Maszkázás a régi Baján

Lex Orsolya

■ A 19-20. század fordulóján még igazi karneváli hangulat uralkodott a farsangi időszak végén Baja utcáin. *Kovács Antal* tanár, néprajzi gyűjtő 1903-ban publikált ismertetőjéből szemléletes képsorok tárulnak elénk az egykori „bajai farsang utójáról”: „Vasárnap déltől... kedd estig hangos az utca a »maszkáktól«. Középpontja az utcai meneteknek a szállás- és homokvárosi kóló. E két külváros lakói a bunyevácok s kólójuk megtekintésére az egész város megindul. Az úri nép kocsin, a polgárság gyalog, tarkítva a legkülönbébb farsangi alakoktól.”

A bajai bunyevác maszkák tréfás utcai mulatságán nemcsak a bunyevác lakosság vett részt, de mivel az ő farsangi felvonulásuk, kivonulásuk, utcai mulatozásuk lehetett a lehangosabb, legharsányabb, ilyenkor a város más nemzetiségű lakói is a bunyevácok által lakott bajai Alvégre zarándokoltak. Így részesei lehettek az igazi karneváli mulatságnak, mely a nagybőjt megvonásokkal teli időszaka előtt méltán járt az embereknek. Vasárnap déltől, (húshagyó)kedd estéig hangos volt az utca a felvonulóktól. A város humoros kedvű fiataljai – főképpen a bunyevác ifjak – emelkednek ki jókedvükkel, ötletességükkel a farsangoló társaságból,

de természetesen rajtuk kívül ilyenkor mások is szívesen beöltöztek.

„Mesteremberek, polgárok különféle jelmezbe öltözve, magyar legények fokossal, kulaccsal, parasztlánynak öltözve, ficsúr, koldus, bekormozott arcú, női ruhába bújt férfiak, krinolinnal, lyukas esernyővel sorakoznak a mulatók társaságához, melyet egy két hermonikás szokott kísérni. Bandérium módjára lovas csapat is akad, a népviseleten kívül műbajuszos alakok, piros napernyős gigerli, meg angol lord is van köztük. Sokféle csoport verődik össze, s amerre mennek énekkel, zeneszóval elhalad, van arra élénkség, zaj és vihogás. Legeredetibb

Egy régi maszkázás résztvevői

Vidám bunyevácok alakoskodnak

a bunyevác nép kedvelte medve és a didák.” A maskarás felvonulásokon, alakoskodó játékoknak máskor és most is szereplői a nemi szerepeket felcserélve viselő menyasszony és vőlegény. E farsangi maszkás multság közkedvelt alakjairól a következők tudhatók.

A medvét egy legény alakítja, aki a szőrével kifelé fordított subát visel, fején a szemnél, orrán kivágott, formára igazított zabostarsznya van, festett szemhéjakkal, füllel, vörös posztó nyelvvel, orra helyén nagy piros paprikával. Derekán szíj, kolomp s hosszú lánc lóg, amelyet kísérfője, egy szintén beöltözött, turbános, vörös pruszlikos legény, a *medvetáncoltató*, a *bosnyák* fog. A medve idomtalan mancsaiban szitát, rostát tart, amelybe pénzadományt gyűjt. A turbános táncoltató (a *bosnyák*) arca vörösre van festve, szemöldöke feketével van átrajzolva, kezében pedig jókora husángot tart. Az utcákat járva, ha valaki adományt dob a szitába, a táncoltató felszólítására a medve dörmögve táncot jár.

A *didák* (feltételezhetően az óévet szimbolizáló aggastyán) ócska szűrt vagy nagy zsákot ölt magára, melyet derékban szíjjal átköt, hogy a hátára helyezett szakajtó, amely kitűnően állja az ütlegeket, le ne essen róla. Fején a medvééhez hasonló álarc van. E figura, főképpen nevében, igen ősi időkből maradhatott ránk, s a bunyeváccsal együtt érkezhetett az őshazából. Nem is találni rá példát másutt,

csupán a horvátországi Pag szigetén. Szintén mulatságosan beöltözött párja, a *botos* olykor-olykor alaposan hátba veri, azaz jó nagyokat húz a háton lévő szakajtóra.

Mindkét párosból akad néhány a felvonuló népség között. A kóló körül ólalkodnak, tréfálkoznak, s jókedvre derítik, megkergetik a báméskodókat. Jellemző szereplője még a maskarás felvonulásoknak, multságoknak a *czigány* (akár egész család) és a *boszorkány*. A legzajosabb a *tűzoltózenekar* volt. Színes, tarkabarka öltözékben, négylovas sertésszállító kocsira kapaszkodva zászlóval, cintányérral, szalmabájjal, éktelen nótázással, lármával, trombitaszóval érkeztek meg a helyszínre, ahol közülük a legjobb hangú csendet kért, s meginvitálta a jelenlévőket az esti bálra.

Adatok utalnak továbbá arra is, hogy az ilyen alkalmakkor nagy keltje van a régi ruháknak, ami nem véletlen, hiszen a beöltözésre, bolondozásra leginkább ezek alkalmasak, melyeket viselője nem sajnál, nem kell odafigyelni arra, hogy bajuk ne essék, nem is beszélve arról, ha nem eredeti tulajdonosa ölti fel azokat, még a komikus hatást is fokozhatja.

Ilyenkor a város minden pontjáról, a központi régiókból is Alvégre, az

alvégi kólok megtekintésére vonuló tömeg vígan mulatott a környék kocsmáiban és elsősorban az utcán. Igen fontos volt a szerepe e karneváli hangulatnak az esztendőn át kemény munkát végző, sok nehézséggel bajlódó emberek számára, hisz egy rövidke pillanatra elfelejthették gondjaikat, bárkinek a bőrét magukra ölthették, s ezért őket nem vetette meg senki.

Feltételezhető, hogy e különleges farsangi maszkos, alakoskodó utcai ünneplés az asszonybálokból alakulhatott ki. A fejlődés következő lépcsőfokán az ő utcára vonulásukhoz, multságukhoz csatlakozhattak a régi időkből való, férfiak által megformált, s egyébként is utcai mókázásra, alakoskodásra kitalált maszkák: a *medve*, a *bosnyák*, a *botos* és a *didák*. Az alvégi maszkázás emlékét őrző fényképekről ránk pillantó mulatók jelentősebb százaléka ugyanis nő. Mivel ismeretes, hogy a nők, fiatalasszonyok élete nem volt könnyű a bunyevác nagycsaládban, nem is tekinthetünk e „kivonulásukra” véletlenként. Nyilvánvalóan igyekeztek élni azzal a lehetőségükkel, hogy legalább farsang alkalmával kiléphessenek e sokszor terhelt szerepből, s szabadon, olykor akár szabadosan, álruhában ugyan, de mégis mindenki szeme láttára, legálisan multhassanak.

E húshagyó keddi zajos mulatsággal be is fejeződött a farsang. Elhallgattak a tamburák, a *gajda* (duda), hiszen húshagyó kedden éjfél után már a nagyböjt veszi kezdetét. ■

A botos és a didák

„Amit tettem, inkább csak merészségnek számított”

■ *Élő történelem – mondjuk néha egyik-másik embertársunkra, ha tudjuk róla, hogy közvetlen tanúja, szereplője vagy épp elszenvedője volt valamely olyan eseménynek, amelyet mi már leginkább csak a könyvek lapjairól ismerhetünk. SÁRI KATALIN JULIANNA, a Baja Megyei Jogú Város Önkormányzata által 2025 decemberében adományozott „Az 1956-os Forradalom Emlékdíja” elismerés birtokosa is ilyen: fiatal, egyetemista lányként ott volt a történelmi események sűrűjében, és bár fegyveres harcokba nem keveredett, a csendes ellenállás egyik formája is elégnék bizonyult ahhoz, hogy közvetlen veszélybe kerüljön. Ezt a történetet és élete egyéb mozzanatait elevenítette fel lapunk olvasói számára.*

Sándor Boglárka

■ *Sári Katalin Julianna* (Kati néni) 89. életévében irigylésre méltó szellemi frissességnek örvend. Egyedül (de nem magányosan) él barátságos lakásában, betartva a Szent Benedeknek tulajdonított szerzetesi bölcsességet, amely szerint: „Tartsd meg a rendet, és a rend megtart téged!” Jó barátja, *dr. Horváth Teréz* – aki tavaly maga is megkapta az 56-os emlékdíjat – kísért el minket hozzá, és segített felidézni egy gazdag életpálya legfőbb eseményeit. Kati néni életét már igen korán befolyásolta a társadalmi berendezkedés. Mint mondta: akkor érte az első ilyen jellegű, kellemetlen meglepetés, amikor 1942-ben Jánoshalmán elvégezte az általános iskolát, kitűnő tanulóként. Továbbtanulási irányként Baját választotta, az akkori Bányai Júlia Közgazdasági Technikum kereskedelmi tagozatára adta be a jelentkezését, de a kiskunhalasi gimnáziumba irányították át. Akkor nevelőanyja – akit édesanyjaként szeretett – nem volt rest elmenni Kecskemétre, a művelődési osztályra, megkérdezni, mi az akadálya annak, hogy egy kitűnő diák ott folytassa a tanulmányait, ahol szeretné. Végül azt a választ kapták: ha a bajai iskola átveszi, akkor zöld az út előtte, így október 6-án átkerült a Bányába, ahol a néptánc csoportba is igen hamar beilleszkedett. – Akkor a kereskedelmi tagozatú iskolák a kereskedelmi minisztériumhoz tartoztak, és minden évben szerveztek számukra egy országos kulturális seregszemlét. Mi szeremlei csárdással szerepeltünk. Nagyon szerettem táncolni, jó mozgású voltam (sok évvel később egy betegség következtében sajnos eltiltottak a néptánctól). Ebből az is következett, hogy 1956-ban, elsőéves egyetemistaként rögtön jelentkeztem is a budapesti közgazdasági egyetem igen jó

hírú néptánc csoportjába, és amikor eljártam a táncpróbákra, akkor már az emeleti előadóban egy diákcsoport minden héten összejevetelt tartott, nyitott ajtónál. Ott én olyan szövegeket hallottam Rákosiról és a rendszeréről, hogy csodálkoztam, hogy még nem vitte el őket a rendőrség. (Azt tanultam és hallottam vidéken meg a szüleimtől, hogy ilyenért súlyos büntetés jár.)

Kiderült, hogy ezek a későbbi Petőfi Kör ülései voltak – idézte fel első egyetemista-

Sári Katalin

kori élményeit Kati néni. Az idilli állapot nem tartott sokáig. – Eljött az október, én elsőéves zöldfülű egyetemista voltam, de azért elmentem minden összejevetelre, ahová meghívtak minket, hogy beszéljünk meg a 23-ai felvonulást. Ez meg is történt, akkor már elkezdtek kivágni a zászlókból a Rákosi-címert. Nagyon felemelő és érdekes volt, hogy amerre csak elvonultunk – mi a legrövidebb úton mentünk, a közgáz egyetemről a Duna irányában, a Parlament elé –, mindenhol kinyíltak az ablakok, az emberek zászlókat lengettek és tapsoltak nekünk. Nagy Imrét követelte akkor az egész társaság, ő pedig meg is jelent a Parlament erkélyén, megszólította a tömeget: „Eltársaim!”, mire iszonyatos fütttyöt kapott. Attól kezdve honfitársak lettünk! Utána békében visszatértünk a kollégiumba.

hogy nem megyünk sehová. Akkor foglalták el Budapestet. Kevesen voltunk már a kollégiumban, élelemhez úgy jutottunk, hogy a fiúk lepedőre vörös keresztet rajzoltak, úgy mentek ki enniválóért, és hoztak nekünk ki. Ha kiléptem a kollégium ajtaján, azt láttam, hogy a Nagykörúton, a Rudas László utca sarkán áll egy tank, benne az orosz kiskatona éppen belötte a sarkon lévő édességboltnak a kirakatát, megitta az italokat, és lövöldözött minden irányban: mi ezt a szobánk erkélyéről nézhettük.

Bajáról hárman voltunk lányok: velem egyszerre vették fel az egyetemre *Görög Rózsa* és *Markó Matild* barátnőimet is, a következő napokban velük időnként elindultunk megnézni, mi történik az utcán, de mindig vissza kellett mennünk, mert az ávósok a háztetőkről lőttek az emberekre, válogatás nélkül. Ennek mi közvetlen szemtanúi is voltunk, pl. egyszer próbáltunk átmenni a Szent István Bazilika előtti téren (a Rudas László utcában, a Nyugati pályaudvar közelében volt a kollégium), de lőttek, így vissza kellett fordulnunk. Azokban a napokban sokan hazamentek, én Budapesten maradtam még néhány napig, majd november 3-án Markó Micivel kimentünk a Keleti pályaudvarra a csomagjainkkal, azzal a szándékkal, hogy utazzunk haza (ő bácsbokodi volt, én jánoshalmi). Vonat azonban nem indult, azt mondták, próbálkozzunk másnap is. Visszatértünk a kollégiumba, másnap hajnalban viszont ágyúzásra ébredtünk, és már tudtuk,

Végül úgy kerültem haza november 16-án, hogy Markó Mici barátnőm édesapja a bokodi tejüzem autójával hozott fel ételmezt a pestieknek, és visszafelé hazahoztak minket. Baján leszálltam, bementem a Kenyeres Júlia Kollégiumba, ahol be is fogadtak éjszakára, mivel szünetelt a tanítás, üres volt az intézmény. Benéztem a városba, bementem egy üzletbe a Szabadság úton, ahol egy volt osztálytársam dolgozott, beszélgettünk, elmeséltem neki a pesti élményeimet. Később a kollégiumban megjelent egy fiatalember, aki felajánlotta, hogy motorral azonnal elvisz Jánoshalmára, mert nincs vonat, ezt azonban nem fogadtam el. Aztán kiderült, hogy másnap reggel megy vonat Kiskunhalas irányába, azzal haza tudtam jutni. Anyám kint várt az állomáson, mert valamilyen módon a já-

Bajai Honpolgár | március 2026.

Egykor és most

noshalmi postahivatalból többször felhívta a kollégiumot, így megtudták, hogy eljutottam Bajára, és valamelyik vonattal fogok hazajönni: anyám minden vonathoz kiment, és várt. Nagy öröm volt, amikor hazaértem! – idézte fel a forradalmi napokat az egykori egyetemista.

Ezzel azonban nem ért véget a történet, mint ahogyan a történelem is csak egy rövid pauzát engedélyezett az újabb nekirugaszkodás előtt. Az egyetemeken az első félév kimaradt, '57 elején kezdődött újra a tanítás. – Akkoriban kezdett terjedni a szólam: „Márciusban újrakezdjük!” Iszonyú házkutatásokat, ellenőrzéseket tartottak az egyetemeken és a kollégiumokban, így a miénkben is. Mi tizenketten, elsőéves lányok, a földszinti első szobát laktuk. Bejött a katona és a rendőr, és mindenünket átnézték az utolsó szennyes fehérneműig, átlapozták a leveleket, fényképeket. Akkor történt meg a baj, nálam ugyanis találtak egy saját kézírású iratot, amely nem illett a képbe: ez volt az úgynevezett „Hruscsov-miatyánk”. Úgy szólt: „Mi atyánk, Hruscsov, ki vagy a Kremlben, átkoztassék meg a te neved, szűnjék meg a te hatalmad...” Több sem kellett a rendőrnek, amikor ezt megtalálta! Ezer szerencsém, hogy a saját kézírásom volt, és csak egyetlen példányban, nem terjesztettem. Kérdezte, hogyan került ez hozzám. Azt nem mondhattam el, hogy Jánoshalmán tanultam a szülői háznál, mert tudtam, hogy akkor a szüleimet is elűszedték volna. Úgyhogy azt rögtönöztem, hogy amikor én november 16-án Baján aludtam, a kollégiumban, és másnap reggel vonattal utaztam Jánoshalmára, a Vonatkertben

a fára kitűzve találtam a papírt ezzel a szöveggel, és azért másoltam le, mert volt benne helyesírási hiba. Azonnal el akartak vinni éjszakára: leültettek a portán, egy katonára, egy rendőrré és egy rendőrkutyára őrzött, nehogy elszökjem. Az volt a szerencsém, hogy a kollégium igazgatónője bent volt, és kiállt értem. Azt mondta a rendőrnek: nem viszik ezt a kislányt sehová, fegyveres harcokban nem vett részt, a felvonulók között ugyan ott volt, de mindenki más is, tehát ez nem ok. Hozzátette, hogy majd másnap délelőtt bemegyek a rendőrségre, és akkor felvehetik a jegyzőkönyvet arról, amit elmondtam. Így is történt, másnap bementem, felvették a jegyzőkönyvet, alá is írtam, és akkor a kihallgató tiszt jelezte, hogy szeretne velem időnként találkozni, én pedig majd beszámolok neki arról, miről beszélnek az egyetemen. Találkoztunk néhányszor, cukrászdában, Margit-szigeten, de ez szerencsére nem jelentett többet négy-öt alkalomnál, mert a tiszt elég hamar rájött, és meg is mondta, hogy én használhatatlan vagyok, és nem kell jönnöm többet. Én rögtön mondtam, hogy elsőéves vagyok, nem ismerem a felsősöket, főleg, hogy az első félév kimaradt, nem fognak előttem bármiről is beszélni. Hogy hányan disszidáltak, hány tanárom hagyta el az országot, ezt mindenkit tudta, nem volt fontos adat.

Szerencsére az egyetemi tanulócsoporthoz vezetőjének valószínűleg nem mondták el, hogy nálam próbálkoztak, így soha semmilyen hátrányos megkülönböztetést nem éreztem. Ezért gondolom, hogy nyilván a tartótisztek között is lehettek tisztességesebb emberek – vélekedett Kati

néni, aki nagyon sokáig nem beszélt a vele történetéről, mivel nem akart senkit bajba keverni. – A szüleim sem tudtak arról, mi történt velem 1957-ben. Nem mertem elmondani, mert akkor ők is szoronghattak volna azon, hogy mikor veszik elő őket. Titokban tartottam, a későbbi munkahelyemen sem mondtam el senkinek. Mások nálam ennél sokkal nagyobb dolgokat vittek véghez. Ez a Hruscsov-miatyánk mifelénk ugyan terjedt, de máshol nem nagyon hallottak felőle. Úgy gondolom, amit tettem, inkább csak merészségnek számított. Csak a szobatársaim tudták, mi történt velem, ők később néhány alkalommal rákérdeztek, zaklatott-e a rendőrség. Az egyetemi csoportomban volt néhány olyan ember, akiről épp lehetett volna mit mondani, de én inkább azokkal barátkoztam, akik nem ilyenek voltak. Olyat sosem tudtam mondani a tartótiszteknek, amit hallani akart volna. Sokszor gondoltam arra, ki tudhatja, hogy kit milyen módszerrel szerveztek be. Ha akkor este az igazgatónő nem áll ki mellettem, és elvisznek a rendőrségre, ki tudja, hogyan vallattak volna, és mit írtak volna velem alá. Szerencsés voltam – foglalta össze tapasztalatait Kati néni, akinek további élete sem alakult egyszerűen.

Kérésünkre visszatekintett a legkorábbi évekre is. – Édesapám Szabadkán született. Tizenegy éves korában volt egy csonttbc-je, föl vitték Pestre, meg is gyógyították, a bokacsontjából vettek ki egy darabot. Utána egy ugyancsak Sári nevű cipészhez került inasnak Jánoshalmára. Annak a lányát vette feleségül, így születtem én Jánoshalmán. A szülőanyám tbc-ben halt meg, amikor hároméves voltam, édesapám újránősült, akkor lettünk négyen nővérek. A nevelőanyám olyan volt, mintha az édesanyám lett volna, úgy is neveztem. A jánoshalmi általános iskola után Baján, a Bányáiban először bejárom diák voltam, mert a B osztályba vettek föl, a kollégisták pedig az A-ba jártak. Rögtön elég jó negyedévi bizonyítványt tudtam produkálni, akkor Kincses Rózsi néni átvett az A osztályba, és felvettek a kollégiumba is, aminek nagyon örültem, mert bejáróként Jánoshalmáról hajnali 5 órakor jöttem be vonattal, és délután 5 után értem haza. Szerettem kollégista lenni, az egyetemen is.

1960-ban végeztem az egyetemen, és nagyon szerettem volna tanítani, de nem engedtek. „Alkalmatlan” voltam az ifjúság nevelésére, mivel édesapám 1945-ben önálló iparos ember volt, így „egyéb származásúnak” számítottam. Később mégis a pedagógus pályára kerültem. Eleve is azért

mentem az akkori Marx Károly Egyetemre, mert a Bányáiban a könyvtel és a statisztika tantárgyat nagyon szerettem, remek tanáraink voltak. 1958-ban bevezették a közgáz egyetemen a tanárképző B szakot, de nem engedtek visszamenni az első évfolyamra, hogy tanárképzős legyek, pedig már akkor is tudtam, hogy én ezt tanítani akarom úgy, ahogyan nekem tanították Baján a tanáraink. Tanítani sem engedtek volna, Pécssett mégis lehetőséget kaptam erre, mert ott volt egy olyan igazgató, aki szaktanárt keresett. Mivel országgyűlési képviselő is volt, a minisztériumban kijelentette, hogy őt nem érdekli, ki volt az apám, akkor is szüksége van a munkármra! Négy évig tanítottam Pécssett, közben pedig elvégeztem a tanárképzőt is. Sikerült megszereznem a második diplomát tanári B szakon: könyvtel, statisztika, tervezés tantárgyak oktatására alkalmasnak tartották, már senkit nem érdekelt az „egyéb” származásom. Végül azért kerültem vissza Jánoshalmára, mert a szüleim már nagyon ragaszkodtak hozzá, és a pedagógus fizetéséből abszolút nem volt kilátásom arra, hogy valaha tovább jussak egy albérletnél. Így kerültem Kiskunhalason a Nemzeti Bankhoz – mesélte Kati néni, aki négy évet dolgozott banktisztviselőként, de a vezető légkört nem tudta megkedvelni, ezért kereste a további lehetőségeket.

Amikor megtudta, hogy Baján, a Türr István Szakképző Iskolába szaktanárt keresnek, azonnal jelentkezett, és fel is vették. 1968 októberében kezdhetette meg a munkát, mivel a bank kecskeméti központja nem akarta elengedni, ezért a leghosszabb felmondási időt számították ki. A halasi kollégák között azonban sokan értékelték, egyikük hozzá írott búcsúlevelében azt írta: kívánja, hogy maradjon az iskolában is ugyanolyan, és neveljen hozzá hasonlóan jó magyar embereket, mert kiművelt főkre van szükség. Visszatekintve a pedagógus pályára, a sok kedves üzenetre az emlékkönyvekben és a számtalan megőrzött fotóra, elmondható, hogy ez meg is valósult. – Szerencsém volt, mert Pécssett is nagyon jó tantestületbe kerültem, akiktől csak tanulhattam, és ugyanez érvényesült Baján, a Türrben is. Családias hangulatú testület volt. Nagyon sok barátot szereztem ott, pl. Horváth Terézt. Az iskola szellemisége is azt sugallta, hogy a gyerekeket még a szakmai tantárgyak tanításán keresztül is lehet nevelni, hatni rájuk, szeretni őket. Nagyon szerettem ott lenni. Az igazgatói tisztséget is elvállaltam néhány évre, mert megkértek rá, de kikötöttem, hogy amint

elérem a nyugdíjkorhatárt, elmegyek. Tanítani, gyerekekkel foglalkozni szerettem, vezetőnek lenni nem. A családom annak idején azért irányított engem Bajára, mert úgy gondolták, majd elhelyezkedem egy irodában, könyvelő vagy éppen főkönyvelő leszek. Egyáltalán nem tetszett nekik, hogy a pedagógus pályát választottam, de nem is szóltak bele.

– Nem mentem férjhez, de a testvéreim gyerekeit sajátként szerettem, kilenc unoka született a családban, őket istápoltam, és ők is törődnek velem a mai napig – mondja Kati néni, miközben előkerülnek a régi fotók egy nagy hajú, komoly mosolyú fiatal nőről, a család gyerekeiről, az elsőáldozásról, tantestületi kirándulásokról, néptáncos fellépésekről. Az egyik felvétel igazi kuriózumnak számít: a Türr Szakképző fennállásának 75. évfordulóján, a jubileumi ünnepségre maga *Madame Seline Türr*, Türr István unokája látogatott el az intézménybe (és a városba). De megvannak a régi osztályfotók, még a pécsi évekből is: Kati néni büszkén meséli, hogy az egykori tanítványok mai napig meglátogatják, ha Baján járnak. – A legjobban annak örülök, hogy elmondhatom: soha nem fordult velem elő olyan, hogy volt tanítványom átmenjen a másik oldalra, hogy ne kelljen köszönnie. Inkább az a jellemző, hogy a Babits utcai sétáló csoportunk tagjait már akkor is üdvözlük, ha épp aznap nem vagyok velük – mondja, utalva arra a kis társaságra, akikkel napi egészségügyi sétájukat végzik. – Ez még a pandémiás időszak hozadéka, akkor kezdtük el. Csatlakozott hozzánk néhány egyedülálló, idősebb hölgy a Szent Antal utcából, és akkor

még mi is többen voltunk a Babits utcai házunkból, mára ketten maradtunk. Minden nap sétáltunk a Szarvas Gábor vagy a Szabadság utca irányában, és ha volt tanítvánnyal találkoztunk, mindig köszöntek. Ha véletlenül egyik nap nem tartottam velük, a társaim akkor is elmesélték, hogy üdvözölték őket, ennek nagyon örültem – mondja Kati néni. Hozzátette: a járványhelyzet közepette is betartotta a már említett szerzetesi regulát, és szigorú napirend szerint élt. – Minden reggel 7 órakor fölkeltem, felöltöztem, megreggeliztem, aztán leültem a tévé elé, és megnéztem a fél 9-es misét, utána pihentem. Most is hasonlóképpen telnek a napjaim. Tévét nézek, rejtvényt fejtök, olvasok, főleg történelmi regényeket, sétálok, katolikus hitemet gyakorlom. Az ebédet hozatom, de magam készítem a salátámat, kompótot, elmosogatok. Nyugdíjas pedagógusok találkozájára, baráti csoportokba járok, nyitott maradtam az emberek felé: ez kell ahhoz, hogy az ember ne váljon magányossá. 88 éves vagyok, mindenkinek kívánom, hogy élje meg ezt az életkort, mert sok benne a szépség, de nehézség is van épp elég – mondta Kati néni, aki a mai napig a Türr István Szakképző Iskola alapítványa kuratóriumának tagja, a díjával járó pénzösszeget is nekik ajánlottam fel. Jelen kitüntetés egyébként nem is az első, amit kapott: 1994-ben *Baja Városért*, 2003-ban pedig *Baja Város Oktatásáért* díjjal ismerték el pedagógusi pályájának érdemeit. Életét most is a hit és a derű, valamint az a bátorság és lélekjelenlét határozza meg, amelyek révén a nehéz pillanatban felismerte, mit kell tennie. ■

Barátnőjével, Dr. Horváth Terézzel, emlékeket idézve

Amit maga után hagyott

Emlékezés Farády Lászlóra (1950–2025)

Dudás Júlia

■ Egy város életében vannak emberek, akiknek a jelenléte annyira természetes, hogy szinte észrevétlenül válik a mindennapok részévé. Nem azért, mert hangosabbak lennének másoknál, hanem mert valahogy mindig jelen vannak: egy próbán, egy előadáson, egy beszélgetésben, egy szervezés közepén, vagy éppen csendben, a háttérben. *Farády László* (a legtöbben Laci bácsiként ismertük) ilyen ember volt.

2025. február 21-én hunyt el, egy éve nincs köztünk. Egy év nem hosszú idő, mégis elég ahhoz, hogy az itt maradtok megtapasztalják, mit jelent a hiány állandósága. Emlékszem a búcsúztatójára: rengeteg, őszintén megrendült ember – családtagok, barátok, zenész- és alkotótársak – vett tőle végső búcsút, mindenkinek volt kedves emléke, története vele kapcsolatban, a megjelenteket összekovácsolta az iránta érzett megbecsülés és tisztelet és az, ami őt leginkább jellemezte: az emberek iránt érzett őszinte szeretet. Halála kapcsán sokszor merült fel bennem a kérdés: mi marad meg egy emberből egy közösség életében, ha már nincs többé? A válasz talán nem is az eseményekben vagy a tisztségekben keresendő, hanem azokban az apró, személyes emlékekben, amelyek tovább élnek azokban, akik ismerték. És leginkább azok szavaiban, akik a legközelebb álltak hozzá.

„Apából az fog a legjobban hiányozni, hogy mindig jelen volt – ha sokszor csak gondolatban is –, és ez a tudat biztos hátteret adott” – mondja fia, ifj. *Farády László*. Ez a mondat nemcsak családi kapcsolatuk lényegét foglalja össze, hanem sok mindent elmond arról az emberről is, akit a város ismert.

Farády László agrármérnökként indult. Szülei és nagyszülei is a tudomány világához tartoztak, így a tanulás és a szakmai igényesség természetes közeg volt számára. Egyetemi éve után került Bajára, ahol a Mezőgazdasági Kombinát központi agrónomusa volt, majd fejlesztési ágazatvezetőként növénynemesítéssel foglalkozott. Már fiatalon részt vett abban a szakmai delegációban, amely Mexikóban segítette a helyi gazdálkodást. A család másfél évet töltött ott, és ez az időszak nemcsak szakmailag, hanem emberileg is meghatározó maradt számára. „Ő ezt mindig egy kis iróniával mesélte: a kukorica őshazájában tanították a kukoricatermesztést. De közben nagyon fontos időszak is volt neki. Az a közösség például évtizedekkel később is összetartott.”

Később egy multinacionális növényvédelmi vállalatnál folytatta pályáját, ahol területi képviselőként kezdett, majd a ranglétrán folyamatosan felfelé lépkedve végül a *Bayer CropScience* marketingigazgatójaként ment nyugdíjba. Ritka pályáiv volt ez: nem a munkahelyeket váltogatta, hanem a munkahely változott körülötte, miközben ő maradt, és egyre nagyobb felelősséget kapott. A pályája nem látványos váltásokból, inkább következetes építkezésből állt. A fia így emlékszik erre az időszakra: „*Iszonyatos önfegyelme volt, és elképesztően tudott koncentrálni. Ha valamibe belekezdett, azt végigcsinálta – ebben rejtett a nagyszerűsége.*”

A szakmai sikerek azonban áldozatokkal jártak: a sok utazás, a budapesti munkavégzés, a hétköznapi távollétei mind a családi élet részei lettek. „*Gyerekkoromban sokszor csak hétvégén volt otthon. Pénteken vártuk, hogy megérkezzen, és amikor meghallottam, hogy megáll apám az autójával, az a hétvége kezdetét jelentette. Amikor pedig vasárnap elment, az a végét*” – idézi fel a fia. Ezek az emlékek egyszerre hordozzák a hiányt és az örömet, a távolságot és a kötődést. Bár munkája fontos volt számára, Laci bácsi személyiségének legalább ilyen meghatározó része volt a közösségi és kulturális életben való részvétele.

A zene és a színház végigkísérte az életét. Autodidakta módon tanult meg zenélni; középiskolás korában beatzenekarban játszott, egyetemistaként népzenekarban, a Guzsaly Együttesben Keszthelyen, később kórusban énekelt, majd nyugdíjas éveiben újra teljes erővel fordult a művészet felé. Színdarabokat írt, szerepeket vállalt, zenekarban játszott, és szervezte is ezeket a közösségeket. Nem a siker érdekelte – számára mindez természetes volt. „*Ő csak csinálta. Beletette a tudását, az energiáját, és nem az eredmény érdekelte, hanem maga a folyamat. Nem egyszerűen szerette. Mindent teljes odaadással művelt*” – fogalmaz a fia. Unokája, Miló teszi hozzá: „*Emlékszem, hogy éppen ebédeltünk, amikor megszólalt a rádióban a Guzsaly Együttes, és mondta, hogy ő játszik a felvételen. Szerettem vele barkácsolni, együtt zenélni. Tovább adta nekem a zene szeretetét.*”

Aki látta őt színpadon, emlékezhet arra a különös kettősségre, amely jellemezte: nem volt hivalkodó, mégis jelen volt. Nem akart a középpontban lenni, de a jelenléte nélkül valami hiányzott volna. Mindig fegyelmetten, ugyanakkor töretlen lelkesedéssel tette a dol-

Farády László 1950-2025

gát, sosem panaszkodott, hálás volt a színházban töltött pillanatokért. Az odaadás sosem a sikernek szólt, sokkal inkább annak az öröme, amelyet az alkotás jelentett számára. Humora is része volt ennek a jelenlétnak: színdarabjaiban, megszólalásaiban, apró gesztusaiban mindig ott volt a rá oly jellemző finom irónia, amely egyszerre oldotta a feszültséget, és teremtett közelséget. „*Nem beszélt sokat, de amikor megszólalt, annak súlya volt.*”

Bajára eredetileg családi okokból került, mégis hamar a város életének részévé vált. Nem volt született bajai, de azzá lett: a kulturális közegben, a zenében, a színházban talált otthonra, és ezek a közösségek is otthonra találtak benne. A közösségi lét fontos volt számára – barátokat szerzett és barátságokat tartott fenn, szervezett, összekötött, jelen volt. „*Közvetlen volt. Okos volt. Mindenivel megtalálta a közös hangot*” – idézi fel a fia. Baráti körei különböző élethelyzetekből, különböző korszakokból álltak össze: egyetemi társakból, kollégákból, zenésztársakból, színjátszókból, helyi barátokból. Nem válogatott az emberek között rang vagy státusz szerint, bárkivel tudott beszélgetni, és őszintén érdekelte is a másik ember. A közösségek számára szervezett találkozói és összejövetelei nem hivatalos események voltak, hanem olyan alkalmak, ahol az együttlétre került a hangsúly, és ez a közösségteremtő erő talán az egyik legfontosabb öröksége.

Az emberi kapcsolatok mögött azonban volt egy másik, kevésbé látható réteg is. „*Alapvetően szorongó típus volt*” – meséli a fia. „*De ezt nagyon jól kezelte. A közösség, a zene, a színház sokat segített neki ebben.*” Ez a belső feszültség talán hozzájárult ahhoz az érzékenységhez,

Egyik utolsó fellépésén, a Bajai Fiatalok Színháza Abigél-előadásában

amely mások számára is fontossá tette őt. Az ember, akit a város ismert, és az ember, akit a család ismert, nem volt teljesen azonos, de

nem is volt különböző – inkább ugyanannak a személyiségnek a különböző oldalai voltak. A fia így fogalmaz: „Az a tudat, hogy ott van, bizton-

ságot adott.” Laci bácsi ezt jelentette mindenki számára, akivel csak kapcsolatban állt: a biztos hátteret, a stabilitást, a jelenlétet

Halála után ez a háttér megszűnt – vagy inkább átalakult. „Most az a feladatom, hogy ezt a biztonságot én magam hozzam létre. Az élet iránti kíváncsiságot, a tudás iránti vágyat és a folyamatos fejlődés igényét hagyta nekem örökségül, ezt igyekszem tovább vinni” – mondja a fia. Farád László életében sok mindent épített: szakmai pályát, közösségeket, kapcsolatokat. De talán a legfontosabb az a láthatatlan háló volt, amely az emberek között jött létre általa.

Egy év telt el szörnyű halála óta. A város közben nem állt meg, az élet megy tovább, az előadások folytatódnak, a próbák elkezdődnek, a beszélgetések újra és újra felidézik a nevét. De vannak pillanatok, amikor az emlékek visszatérnek: egy dallamban, egy mondatban, egy gesztusban. És olyankor világossá válik, hogy vannak emberek, akik nem tűnnek el teljesen, mert amit maguk után hagynak, az nemcsak emlék, hanem jelenlét. Farád László ilyen ember volt. És ilyen is marad. ■

Egy magától értetődő összehasonlítás?

Erdély és Elzász-Moselle jelentősége a román-magyar, illetve a francia-német kapcsolatrendszerben

Jérémy Floutier

■ Közép-Európával, ezen belül Erdéllyel foglalkozó történészként Franciaországban gyakran találkoztam azzal az állítással, miszerint Erdély nem más, mint egyfajta „keleti Elzász”. Elzász-Moselle (az 1945 előtti időszakban az Elzász-Lotaringia elnevezés volt használatban, míg ezt követően az Elzász-Moselle vált általánossá; ez az 1870-ben Franciaországtól elcsatolt területeket jelöli, nem pedig egész Lotaringiát) és a tágabb értelemben vett Erdély (történelmi Erdély, Partium, a Bánság keleti része és Máramaros) valóban két olyan határvidéki térség, amelyek a 19. és 20. század folyamán egyaránt két nemzet közötti területi viták tárgyát képezték.

Az összehasonlítás azonban csak részben állja meg a helyét. Míg Elzász az 1950-es évek végétől kibontakozó francia-német megbékélés egyik emblemikus szimbólumává vált, Erdély továbbra is a Magyarország és Románia közötti politikai és emlékezeti ellentétek meghatározó forrása. A két térség közötti párhuzamok feltárására irányuló törekvés – különösen kulturális megközelítésben – már Valentin Trifescu munkásságában is megjelent. Mindazonáltal mindeddig hiányzik egy

olyan összehasonlító elemzés, amely górcső alá venné e két régió politikai jelentőségét a nemzetépítési folyamatok keretében, és kísérletet tenné a különbségek magyarázatára.

Az elemzés négy fő indok köré szerveződik: egyrészt a két térség eltérő súllyal bír a magyar és német elbeszélésben, másrészt demográfiai és területi jelentőségük aszimmetrikus, harmadrészt a magyar és román nemzetépítési és emlékezetpolitikai gyakorlatok jelentősen eltérnek a francia és a német megközelítésekétől. Végül, de nem utolsó sorban e különbségeket a politikai akarat megléte, illetve a civil társadalom élénksége határozza meg.

A két régió szerepe a magyar és német nemzetépítési folyamatokban

Erdély súlya a magyar nemzetépítésben nem mérhető össze azzal a szereppel, amelyet Elzász-Moselle a németek számára tölt be. Ennek következtében a „nemzeti test” egyik tagjának elvesztése a németek számára jóval könnyebben elfogadható volt, mint a magyarok esetében. A trianoni békeszerződés nyomán elveszített területek közül Erdély az, amely a legerősebb vonzerőt és nosztalgiaát hordozza a magyarországi magyarok körében, jóllehet elvesztése idején a régió lakossá-

gának mindössze mintegy harmada vallotta magát magyarnak az 1910-es népszámlálás szerint. A trianoni békeszerződés emlékezete máig feldolgozatlan múltként él a köztudatban, és kollektív traumát jelent a magyar társadalom többsége számára.

A Németország és Franciaország között oly sok vitát kiváltó terület a térképen

Magyar olvasóközönség számára nem szükséges elmagyarázni, miért fontos Erdély, ám érdemes néhány érvet felsorolni, amelyek miatt elválaszthatatlan az egyetemes magyar nemzettudattól. Ez a terület egyfajta „nemzeti kegyhelyként” szolgál, többek között az erdélyi magyarokra ráruházott tulajdonságok miatt: a hagyományokat „jobban” ápolják, és erősebb kötődést tanúsítanak a nemzethez (lásd *Kürti László* 2001-es monográfiája). Ez a szemlélet különösen erős a székelyek esetében, akik egyfajta „*homo Hungaricus perfectior*”-t testesítenek meg. A székely-kultusz a magyarok származásáról szóló vitákban is megjelenik, mivel a hagyományos – és sokat vitatott – értelmezés szerint a székelyek szolgálnak bizonyítékul a hun-magyar rokonság igazolására. A magyar nyelv különlegessége és a magyar nép vélt „egyedülléte” sokak számára erős érzelmi jelentőséggel bír, és arra ösztönzi őket, hogy etnikai egységüket keressenek, ami rendkívül érzékenyvé teszi a magyarok származásának kérdését. Ez tovább növeli az eredetmítoszok jelentőségét, és így az Erdély iránt tanúsított szenvedélyt is.

A nemzeti elbeszélésben a középkort gyakran valódi aranykorként ábrázolják, miközben Erdélyben – és kisebb mértékben a Felvidéken – maradt fenn a magyar középkori építészeti örökség, szemben a mai Magyarország területével, amelyet a történelem viharai sokkal súlyosabban érintettek. Erdélyben született a két legnagyobb tekintéllyel rendelkező magyar uralkodó, *Hunyadi János* kormányzó és fia, *Hunyadi Mátyás* király. Érdekes módon a család feltehetően – és nagy valószínűséggel – részben román származású, ami mindmáig élénk történetírási vitákat generál a két ország történései között (lásd *Lajtai L. László* tanulmánya).

Erdély volt továbbá az a térség, ahol a magyar nyelvű kultúra gyökeret tudott eresztetni az önálló Erdélyi Fejedelemség keretei között, miközben a Magyar Királyság többi része Habsburg vagy oszmán uralom alatt állt. Ily módon a fejedelemség az állami kontinuitást megtestesítő entitássá vált, míg a magyar állam ezeréves fennállásának gondolata a nemzeti identitás egyik alappillére lett képezi.

Ugyanez a terület az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc egyik fontos központja is, amely szintén meghatározó identitásképző elemnek számít. Többek között Segesvárnál esett el a csataterén a nemzeti költő, *Petőfi Sándor*, illetve *Bem József* a székely katonák támogatásával a magyar szabadságharcosok javára for-

dította meg a katonai helyzetet Erdélyben, egészen a cári csapatok beavatkozásáig. A magyar hadsereg 1849 augusztusában a Partiumban található Világosnál tette le a fegyvert, és az osztrákok Aradon végezték ki a „tizenhárom aradi vértanút”.

A németek számára Elzász-Moselle sokkal inkább periferikus térség, amely nem tölti be a németiség „szentélyének” szerepét. A német területek késői politikai egyesítése – amely egyébként sem foglalta magában valamennyi német nyelvű régiót – nem ruházta fel ezt a területet kiemelt jelentőséggel, még annak kétségtelen germán kulturális jellege ellenére sem. Elzász-Lotharingia Franciaország általi meghódítása már 1552-ben megkezdődött a chambordi szerződéssel, amely rögzítette Toul, Verdun és Metz püspökségeinek Franciaországhoz csatolását, és egészen a 18. század első feléig elhúzódott. Amint arra *Éric Hartmann* és *Claude Müller* is rámutatott, az 1789-es francia forradalom tekintélyes vonzerővel bírva közelebb hozta a tartományt Franciaországhoz. Nem szabad elhallgatni ugyanakkor, hogy számos katolikus pap – jelentős befolyással rendelkezve – ellenségesen viszonyult a forradalomhoz és annak eszméihez.

Ez a folyamat gyakorlatilag kizárta a térséget a német nemzetformálódásból, amely elsősorban a 19. század során zajlott le. Mindazonáltal a német társadalom 1870–1871-ben kifejezetten támogatta Elzász-Moselle bekebelezését. A helyi sajátosságok iránti német érzéketlenség azonban jelentősen korlátozta az elzásziak és moselle-iek azonosulását a német nemzettel 1870 és 1918 között. A kényszerű németesítés – amelyet 1918 után a franciásítás követett – csupán megerősítette az elzászi regionalizmus érzését, amely az 1920-as években érte el csúcspontját, majd 1945 után fokozatosan visszaszorult (erről lásd *Christopher J. Fischer* 2010-ben megjelent angol nyelvű monográfiáját).

A demográfiai súly

A tágabb értelemben vett Erdély és Elzász-Moselle nemcsak a nemzetépítésben betöltött szerepükben különböznek, hanem demográfiai és területi súlyuk is aszimmetrikus. A 20. század folyamán az 1910 és 1992 között végzett népszámlálások adatai szerint a magyar lakosság lélekszáma 1,5–1,7 millió fő között mozgott, ami Erdély teljes népességének megközelítőleg egyharmadától mintegy 20%-áig terjedt (demográfiai adatokért lásd *Varga E. Árpád* tanulmányait). Napjainkban is a magyarság mintegy 20%-a él Magyarország határain

kívül, és a legnagyobb magyar kisebbség Romániában található. Ennek következtében a magyarok sajátos képet alakítottak ki az egykori történelmi területekről, és sokan a velük együtt élő más népeket mindmáig olyan ellenséges csoportnak tekintik, amely „megcsönkította” a nemzeti testet.

Kürti László kutatásai a magyarok Erdélyhez fűződő viszonyáról kimutatták, hogy a népességmozgások következtében a magyarországi magyarok mintegy harmada családi kötődéssel rendelkezik az elveszített területekhez. Ez különösen igaz a Romániához csatolt területek esetében, ami jelentősen erősíti a tágabb értelemben vett Erdellyel való azonosulást.

A közép-európai népekhez hasonlóan a magyarok körében is jelen van a 19. század óta a nemzethalál fogalma. Ez részben magyarázza a demográfiai kérdések és a határon túli magyar kisebbségektől való politikai elszakítottág iránti fokozott érzékenységet. A népességfogyás tovább erősíti a nemzethalál veszélyétől való szorongást, amit a határon túli magyarság létszámának 1920 óta tapasztalható jelentős csökkenése is alátámaszt.

Ezzel szemben Elzász-Moselle lakossága napjainkban valamivel hárommillió fő alatt marad, ami arányaiban egy apró régiót jelent a több mint 84 millió lakosú Németország számára, midőn más német nyelvű és kulturális államok is léteznek. Bár Németországot szintén az alacsony demográfiai növekedés jellemzi, a közvélemény nem tekinti Elzász-Moselle-t a németiség védelmező „szentélyének” vagy biztosítékának. A németek körében nem figyelhető meg a nemzeti közösség eltűnésétől való félelem, sem a külső ellenségek jelentette egzisztenciális fenyegetettség érzése, szemben a magyarokkal, akik esetében a nyelvi izoláltság tovább erősíti ezt a szorongást.

Nemzeti identitás és kötődés

A két régió nemzeti összetétele jelentősen eltér egymástól. A tágabb értelemben vett Erdélyben románok, magyarok és németek, valamint kisebb számban több más népcsoport él együtt, akik mind saját, elkülönülő nemzeti identitással rendelkeznek. A regionalizmus nem idegen a térségtől, ám elsősorban a transzilvanizmus eszméjét képviselő értelmiségi körökhöz kötődik (erről érdemes megtekinteni *Kós Károly*, *Kuncz Aladár*, *Pomogáts Béla* vagy *K. Lengyel Zsolt* írásait).

A mára szinte teljesen eltűnt német közösséget tekintve 1930-ban mintegy 745 421 német élt Romániában, közülük 543 819 a tágabb értelemben vett Erdélyben (Varga E.

Árpád). Érdeemes felidézni, hogy a százszok a 12. századtól a Moselle vidékéről és a Rajna völgyéből telepedtek le Erdélybe, és nyelvjárásuk ma is hasonlít a Rajna-vidékiekéhez. A német nyelvű csoportok jelenléte, valamint a több mint két évszázadon át fennálló Habsburg uralom a Kárpát-medencében Erdélyt a *Mitteleuropa* történeti-kulturális térségéhez kapcsolja, amelynek mindkét vizsgált terület a peremvidékén helyezkedik el.

Elzász-Moselle esetében ezzel szemben a regionális identitás jóval hangsúlyosabb, elsősorban Elzászban. Többfelekezetű jellege ellenére – amely egyébként Erdellyel is közös – Elzászt viszonylagos kulturális homogenitás jellemzi, ami Erdély esetében nem figyelhető meg. Lotaringia – és különösen az 1871-ben a Német Birodalomhoz csatolt moselle-i része – nyelvi szempontból sokkal tagoltabb képet mutat. Az 1870 és 1945 közötti történelmi viszontagságok következtében nehéz egységesen francia vagy német közösségről beszélni, inkább elzásziakról és moselle-iekéről van szó, akik esetenként Franciaország vagy Németország felé orientálódtak, vagy éppen a nemzeti közömbösítést képviselték.

A második világháború és a nemzetiszocializmus borzalmai éles cezúrát jelentenek az elzásziak kollektív emlékezetében, és tömeges Németország-ellenességet eredményeztek. Napjainkban csak nagyon kevés elzászi azonosul Németországgal, és az elzászi nyelv mindennapi használata többnyire az idősebb, vidéki lakosság körében maradt fenn.

A második világháborús atrocitások miatti büntudat különösen erőteljesen van jelen a német köztudatban. Ennek következtében a revizionista utalások használata jelentősen háttérbe szorul, és 1945 óta Németország lemondott mindenfajta igényérvényesítésről Elzász-Moselle vonatkozásában. Ugyanakkor a 2013-ban alapított szélsőjobboldali Alternatíva Németországért (*Alternative für Deutschland, AfD*) párt politikai diskurzusában időről időre megjelenik a német-lengyel határ megkérdőjelezése, elsősorban a botránykeltésre építő kommunikációs stratégiák részeként (*Christoph Butterwegge – Gudrun Hentges – Gerd Wiegel*, 2018). Ezzel szemben a magyar társadalom túlnyomó többsége nem szeretné „elfelejteni” a történelmi területeket, ahol ma is jelentős magyar nyelvű kisebbségek élnek, ez azonban nem azonos a revizionizmussal.

Bár a román állam számos elemében a francia modellt vette alapul – többek között átvette tőle a jakobinus centralizmust is –, a nemzeti közösség felfogása tekintetében

jelentős különbségek mutatkoznak. A francia nemzetfelfogás, ahogyan azt *Ernest Renan* 1882-ben megfogalmazta, a nemzetet történetileg konstruált közösségként értelmezi, amely egyfajta „mindennapi népszavazás” (*un plébiscite de tous les jours*) eredménye. Ennek megfelelően a francia állam a köztársasági univerzalizmus (*universalisme républicain*) jegyében nem ismer el nemzeti kisebbségeket. Ugyanakkor Elzász-Moselle számos területen – így például az egyházjog és az egyház-állam viszonyát szabályozó helyi jogban – sajátos státusszal rendelkezik, mivel az egyház és az állam szétválasztásáról szóló 1905-ös törvény nem érvényes ebben a három megyében.

A közép- és kelet-európai államok többségéhez hasonlóan Romániában a nemzeti kisebbségek jogi elismerésben és védelemben részesülnek. Súlyos tévedés azonban azt állítani, hogy Nyugaton rendszerszinten sértilik a kisebbségek jogait, miközben Keleten széles körű jogokat biztosítanak számukra, és semmilyen hátrányos megkülönböztetés nem éri őket. A magyar kisebbség számos román politikai szereplő szemében potenciális veszélyt és centrifugális erőt jelentett, ami a mai napig érzékelhető jelenség bizonyos román politikai körökben. A kérdés kényesége az utóbbi években jól megfigyelhető Bukarest elutasító álláspontjában a Székelyföld autonómiájára vonatkozó követelésekkel szemben. Meg kell említeni ugyanakkor Románia azon előrelépéseit is, amelyek az Európai Unióhoz való csatlakozás, majd a tagság keretében valósultak meg. Ennek eredményeként például 2001 óta azokon a településeken, ahol egy elismert nemzeti kisebbség aránya eléri legalább a 20%-ot, biztosítani kell a kisebbség nyelvén történő ügyintézését a helyi közigazgatásban, valamint a kétnyelvű feliratozást (bővebben lásd *Veres Emőd* 2006-os tanulmányát, illetve *Horváth István* 2012-es munkáját).

Politikai akarat és civil társadalom

Noha a francia-német megbékélés gyakran modellként szolgál, az 1990-es években a román-magyar kapcsolatok újraindítására tett óvatos kísérletek nem vezettek sem jelentős, sem tartós javuláshoz (*Salat Le-*

Az emlékezet vitatott színhelye, az Űz-völgyi katonatemető Erdélyben

vente – Smaranda Enache, 2004). Míg Bukarest a francia-német megbékélési modellt hangsúlyozta, és ezzel összefüggésben azt sugallta, hogy Magyarországnak el kellene távolodnia a romániai magyaroktól, valamint a „francia típusú” integráció irányába kellene elmozdulnia, addig Budapest inkább a dél-tiroli példára, vagyis az olaszországi német nyelvű kisebbség autonómiájának biztosítására hivatkozott. Ez a tudatosan fenntartott kölcsönös félreértés a közép- és kelet-európai nemzeti kérdés rendkívüli érzékenységből fakad, amelyet az idegen uralommal terhelt múlt, a határok ingadozása és a demokratikus berendezkedések hiánya alakított ki.

Egy további tényező az, hogy Magyarországon az államszocializmus évtizedei alatt – vagy legalábbis az 1980-as évekig – a magyar kisebbségek sorsa szinte teljesen eltűnt a közbeszédből. Budapest felsorakozott a Moszkva által diktált internacionalizmus mögött, és 1948 után alig fordított figyelmet a határon túli magyar közösségekre. Romániában és Magyarországon a nemzeti kérdést a lenini elvek alkalmazásával megoldottnak nyilvánították, amivel a gyakorlatilag nem létező civil társadalmakat megfosztották attól a lehetőségtől, hogy szembenézzenek a továbbra is fájó múlttal, és kizárták őket minden érdemi társadalmi vitából. Mindez magyarázza, hogy a rendszerváltást követően miért nőtt meg jelentősen az érdeklődés a magyar kisebbségek iránt, és főleg a romániai magyar közösség iránt.

Román részről, bár *Gheorghe Gheorghiu-Dej* sztálinista rezsimje kollektív jogokat biztosított a magyar kisebbség számára – így például Székelyföld autonómiáját (1952–1968) –, a rendszer egyúttal elnyomó maradt, és az 1950-es évek második felétől

egyre inkább nacionalista irányba fordult. Ezt a felfokozott nacionalizmust Nicolae Ceaușescu vette át és radikalizálta tovább, ami az 1980-as évekre a szocialista táboron belül egyfajta hidegháborús állapothoz vezetett Magyarország és Románia között (lásd Földes György 2007-es munkáját a román–magyar kapcsolatokról).

A Ceaușescu-féle nemzeti-kommunizmus bánásmódja az erdélyi magyarsággal szemben, valamint az 1990-es évek román politikai elitjének burkolatlan sovinizmusa – amelyet jól példáznak az 1990 márciusában Marosvásárhelyen lezajlott interetnikus zavargások – tovább mélyítette a távolságot, és elodázta a tartós és őszinte megbékélést (a „fekete márciusról” lásd László Márton és Novák Csaba Zoltán hiánypótló monográfiáját). Egyes román politikai szereplők időnként ma is választási eszközként használják a nacionalizmust az ország legnagyobb nemzeti kisebbségének rovására, és riogatnak a feltételezett magyar szeparatizmus veszélyével. Ugyanakkor 1989 óta több román kormány is csak a Romániai Magyar Demokrata Szövetség támogatásával tudott hatalmon maradni, ami egyúttal mérsékelte a nyíltan magyarellenes retorikát.

A román-magyar viszony paradoxona éppen abban ragadható meg, hogy a tartósan jelen lévő látens feszültségek ellenére Magyarország és Románia a 19. és 20. század folyamán többnyire azonos szövetségi struktúrákban működött együtt, egymással szemben vívott nyílt háború nélkül. Tény azonban, hogy az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc során az erdélyi románok – más román régiók lakosságától eltérően – a Habsburgok oldalára álltak, mivel tartottak a magyarok központosító nemzetállami törekvéseitől. A két világháború során Magyarország és Románia kezdetben azonos oldalon vett részt a konfliktusokban, ám mindkét esetben hadviselő

félként zárták azokat. A román hadsereg 1919-ben beavatkozott a Magyarországi Tanácsköztársaság leverésébe, és elfoglalta Budapestet, míg 1944-1945-ben – immár a Szovjetunió oldalán – részt vett a magyarországi hadműveletekben.

A két nép közötti „nagy háború” hiánya ugyanakkor nem tette lehetővé olyan erősen szimbolikus emlékezhelyek kialakulását, mint Verdun a francia–német viszonylatban. Éppen ellenkezőleg, az Úz-völgyi katonai temető az utóbbi években nem közös emlékezhelyként, hanem a helyi magyar lakosság és a román nacionalista csoportok közötti feszültségek egyik gócpontjaként szolgál. Napjainkban mindkét ország a NATO és az Európai Unió tagja, és bár a román-magyar kapcsolatok látszólag javulnak, a „másik” – legyen az román vagy magyar – továbbra is a legfőbb nemzeti ellenségként jelenik meg a társadalmi képzeletben.

Mindez éles ellentétben áll azzal a tapasztalattal, amelyet Franciaország és a Német Szövetségi Köztársaság 1945 után, majd az újraegyesített Németország 1990 után megélt: a demokratikus berendezkedés és a valódi politikai akarat meglétével. Ezek lehetővé tették az önvizsgálatot és annak a felfogásnak a meghaladását, amely szerint a francia vagy a német „örök ellenség”. E folyamat egyik emblemikus példája az 1963-ban, Charles de Gaulle és Konrad Adenauer által aláírt Élysée-szerződés. Ennek keretében létrejött a Francia-Német Ifjúsági Hivatal, amely évente több ezer francia–német projektet és csereprogramot támogat. Kétségtelen, hogy ezt a politikai akaratot az 1945 utáni geopolitikai helyzet is szorgalmazta, hiszen Franciaországnak és a Német Szövetségi Köztársaságnak egyaránt közelednie kellett egymáshoz nemzetközi súlyuk visszaszerzése érdekében. Ez mit sem von le azonban a francia–német megbékélés eredményeiből, még a Párizs és Berlin között az utóbbi években tapasztalható politikai nézetkülönbségek ellenére sem.

A Magyarország és Románia közötti kulturális kapcsolatok messze elmaradnak a francia–német cserekapcsolatok intenzitásától, még akkor is, ha Párizs az 1980-as évekig engedélyezni a német nyelv oktatását Elzászban. Jelenleg az együttműködés döntő mértékben a magyar kisebbségek és Magyarország közötti projektekre korlátozódik. A civil társadalom gyengesége nem kedvez a szélesebb körű román-magyar együttműködés kialakulásának, amely hozzájárulhatna a másik nemzeti közösségről alkotott sztereotípiák és negatív képzetek lebontásához.

Összegzés gyanánt

Noha e rövid tanulmány megerősíti a nehezen lefordítható francia közmondást, miszerint „az összehasonlítás nem észszerű” (*comparaison n'est pas raison*), a francia–német megbékélés modellje mégis szolgálhat – és szolgálnia is kell – alapul a román-magyar kapcsolatok tartós és őszinte normalizálásához.

Mindkét esetben két nemzet versengése bontakozott ki egy adott terület birtoklásáért, ám a tágabb értelemben vett Erdély és Elzász-Moselle közötti analógia csak korlátozott mértékben állja meg a helyét. Míg Elzász-Moselle csupán egyik eleme volt a francia–német viszáltnak, Erdély ezzel szemben a román-magyar viszonyrendszer központi tengelyét jelentette – és jelenti mindmáig. Németország 1945 után elfogadta Elzász-Moselle elvesztését, a magyarok azonban nem hajlandók „elfelejteni” Erdélyt és annak jelentős magyar kisebbségét, amelyek a nemzeti identitás egyik alapvető pillérének számítanak. A különbségek a két terület eltérő jelentőségéből, a német és a magyar nemzeti narratívákban betöltött szerepükből, a demográfiai és területi adottságok súlyának eltéréseiből, az etnikai sokféleség különböző fokából, valamint a politikai eliteltérő stratégiáiból és célkitűzéseiből fakadnak.

A kirekesztő nacionalizmus Közép- és Kelet-Európában továbbra is jelen van, sőt bizonyos tekintetben erősödő tendenciát mutat. Az erdélyi magyar kisebbség nem tölt be közvetítő szerepet Románia és Magyarország között, miközben Elzász – ma már egyértelműen francia identitással – a francia–német megbékélés jelképévé vált. Ez a megbékélési modell azonban nem tekinthető kulcsrakésznek: a magyaroknak, románoknak és erdélyieknek saját, történeti és társadalmi adottságaikhoz illeszkedő megoldást kell találniuk. Egy az 1990-es években elterjedt anekdota szerint egy év szükséges egy politikai rendszer megváltoztatásához, tíz év egy gazdaság megreformálásához, és száz év egy társadalom átalakításához. Az „öreg kontinens” stabilitása érdekében bízunk abban, hogy ezekben a sordöntő években a románok és a magyarok képesek múltjuk rendezésére még e határidők lejárta előtt. (A szerző Magyarországon élő francia történész, a Szegeci Tudományegyetem oktatója, írása a Bajai Honpolgár-estek keretében 2025. október 17-én elhangzott előadása.) ■

Egy történelmi kézfogó: François Mitterrand francia elnök és Helmut Kohl német kancellár

A bor misztikája

Dr. Sümegi József
címzetes egyetemi docens, borász

■ Egy hangulatos családi ünnepen elfogyasztott kiváló ebéd mindig valami odaillő jó bor kíséretében zajlik. Az asztalnak a márkás porcelánok mellett díszbe metszett borospohár és benne a csillogó zöldfehér vagy aransárga, esetleg rubinvörös borral. És amikor az ember a fény felé emeli a poharat, és látja a varázslatos színt, majd érzi a kellemes illatot és az íz harmóniáját, akkor különleges, emelkedett érzés lesz úrrá rajta, és arra gondol: milyen szép is az élet! Ez a gasztronómiai kultúra csúcsa – ezt már nem kell, és nem is lehet fokozni. Ezek a hangulatok bensőségesek, egyediek és alkalmakhoz kötődnek. Olyan alkalmakhoz, amelyek színesítik a múlt időt, és nyomot hagynak az emlékezetben, és amelyekhez visszavissza lehet térni az ezt követő ünnepeken is. Ilyenkor csak a bor élvezetére gondolunk, és eszünkbe sem jut, hogy a bornak mindezen túl milyen kultikus, szakrális és misztikus értékei is vannak. Pedig vannak, én pedig ebben a tanulmányban ezekről szeretnék megosztani olvasóimmal néhány gondolatot.

Az Evangélium szerint Jézus az utolsó vacsorán a következő szavakkal adta át tanítványainak a kenyeret és a bort: „*Ez az én testem, amely tiértetek megtöretik, ezt cselekedjétek, az én emlékezetemre!*” (a kenyér átadásakor) A bor átadásakor: „*Ez a pohár amaz új szövetség az én vérem által, ezt cselekedjétek valahányszor isszátok az én emlékezetemre!*” (Pál apostol így idézi az 1. Korinthuszi levélben 11, 23–25, de tartalmában Márk evangelista is hasonlóan fogalmaz 14, 22.) Ezek a szavak azóta is visszhangzanak minden keresztény szertartáson, amikor a hívek megtörik a kenyeret és isszák a bort – Jézus áldozatára és jelenlétére emlékeznek.

A kenyér és a bor átadása Jézus utolsó vacsoráján a keresztény hit egyik központi eseménye, amelyet az eucharisztia vagy úrvacsora alapításaként tartanak számon. Önkéntelenül is felmerül a kérdés mind a kenyér, mind a bor esetében, hogy miért éppen ezekre esett az örökké ható és kitüntetett választás. A kenyér esetében egyszerűbb a válasz, hiszen a kenyér a mindennapi megélhetésünk alapja, az élet szimbóluma, ősidőktől fogva az emberiség alapvető élelmiszere.

De miért a bor? Hiszen ha a „folyadékra” gondolunk, életünkben meghatározóbb szerepe van akár a víznek, akár a tejnek, de talán még számtalan gyümölcsből származó italnak is. A bor mégis megkülönböztetett szerepet kap vallási szertartásokban. Erre a kérdésre ad választ a bor misztikája.

A bor és a spiritualitás kapcsolata nem az utolsó vacsorával kezdődött. Ez a kapcsolat jelentős kulturális és történelmi hagyományokra épül. Az ókori kultúrákban a bort isteni ajándékként tisztelték, és az akkori vallási/szakrális rituálék részeként is megkülönböztetett szerepet biztosítottak a bornak. Sőt, a bort az emberiség jóval korábban, már az írásos történelmi idők előtt megismerte, és a sumérok – akiket az írás feltalálójaként is tisztelünk – már szőlőtermelőként és borismerőként is bejegyeztették magukat a történelembe.

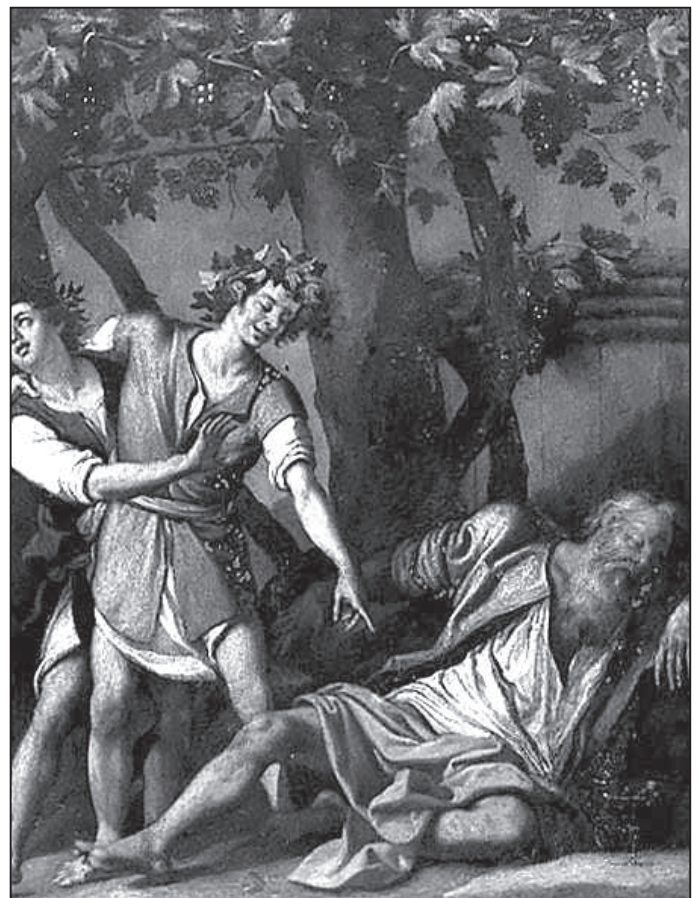
Ismert a vízözönt átélő és a szabadulást ünneplő Noé története is, aki nem csak elültette az első szőlőtőkét, de a bort sem vetette meg! Ezt többek között Jacopo da Empoli festménye is igazolja. A régészeti leletek Krisztus előtt 5000-ig mennek vissza, és a szőlőmagok izotópos vizsgálatával bizonyítják, hogy a Kaukázus déli lejtőin már kultúrába vonták a *Vitis Silvestris* (az erdei szőlőt) – majd ezer év múltán a perzsák már – valószínűleg a ma ismert néven „klónszelektió” révén – elkezdtek természetesen a *Vitis vinifera*-t (a ma is természetesen lévő kerti szőlőt). A grúzok Kr. e. 5000 évvel már egy új tárolási módszert is alkalmaztak, a *kevrik*nek nevezett égetett agyagedények felhasználásával.

Már ezekben az ókori időkben kialakult egy erős kapcsolat az isteni misztériumok és a bor misztériumának összefüggése között

melynek közös nevezője „az örök élet és az újjászületés reménye és eszménye” volt. Ezt a mítoszt fejezi ki *Gilgames* eposza is, amelyben a bor már isteni ital, egyben az örök életet biztosító elixír. Ebben a formában a Gilgames-eposz akár vallásfilozófiai műnek, de legalábbis a vallásfilozófia alapjait képező alkotásnak is tekinthető.

A szőlő és borkultúra az egyiptomi fáraók életében is jelentős szerepet játszott. A piramisok sírkamráinak festett jelenetei és díszletei között gyakran látunk szőlőlevelet, szőlőtőkét (lugast), illetve boroskupákat kezükben tartó isteneket. A bort felszolgáló fiatal lányok a bor erotikus örömeit kiváltó hatását, valamint a megfiatalító képességét szimbolizálják.

A görögök kultúrájában a bort már megszemélyesítik, mégpedig *Dionüszosz*, a bor és a mámor istene személyén keresztül. Ezzel már jelezik a bor isteni képességeket is magába foglaló misztériumát. Dionüszosz megítélése mind személyét, mind kultuszát illetően több ezer éve heves viták és szélsőséges elméletek tárgyát képezi. Különösen az ógörög kul-

Noé részegsége Jacopo da Empoli festményén (Szépművészeti Múzeum, Budapest)

túrában ütköztek egymással ellentmondó filozófiai megállapítások – több ezer évvel ezelőtt –, de ehhez képest mondhatnám, hogy „napjainkban” *Nietzsché*t is komolyan foglalkoztatta a „dionüszoszi kérdés”. Misztériuma a *Platón* által idézett atlantiszi boráldozati hagyományokhoz nyúlik vissza, amikor is az atlantiszi főpapok *Poszeidón* templomában a törvényoszlop előtt mutattak be áldozatot, amelynek során egy leölt bika vérét borral keverték, és az ebből aranykupával merített mennyiséget tűzbe öntötték. Ez az áldozati szertartás, amely ezoterikus beavatottak előtt tartott esemény volt, Dionüszosz ősi jelentőségére utal. Ebből is érzékelhető, hogy a könnyed, ledér, erotikus személyi megítéléstől a nagyon is komoly elkötelezett boristenig széles skálán mozog a dionüszoszi jelenség meghatározása. Bizonyos írások – pl. a szabadkőműves enciklopédia – a szabadkőművesség eredetét is a boristen Dionüszossal hozza kapcsolatba – ez azonban csupán egy azon hipotézisek közül, amelyek a szabadkőművesség eredetére és működésére vonatkoznak. Dionüszosz egyben utalt a bor kellemes, euforikus és gyógyító értékeire is.

A bor gyógyító értékeit *Hippokratész* – akinek nevére mint a világ első orvosának nevére teszik le ma is az esküt a diplomás új orvosok – már a gyakorlatban is alkalmazta. A különböző betegségeket a számtalan egymástól eltérő talajadottságú görög szigeten készített nagy különbségeket mutató borokkal eredményesen gyógyította. *Hippokratész* szerint a bor az egyik legértékesebb isteni ajándék, hiszen a beteget meggyógyítja, az egészséget jó egészségben tartja – ha mérsékelten fogyasztjuk. A mértékre aztán kortársa, *Arisztotelész* ad értékelendő tanácsokat.

A bor tehát egyrészt mint anyag, másrészt mint szimbólum jelenik meg a különböző korok vallási, ezoterikus (kabbalisztikus), valamint a gyakorlati világban. A zsidó vallástörténetben az Egyiptomból való kiszabadulás évenkénti megünneplése – a pászkavacsora – során a bárány és a kovásztalan kenyér, valamint a keserű saláta mellett a bor fogyasztása is hozzátartozott a rituáléhoz. Szakrális jelentősége a keresztény vallásokban az időszámítás kezdetétől – *Jézus Krisztus* korától – az utolsó vacsorától kezdődik. A bor az elmúlt 2000 évben – a kenyér mellett – az eucharisztia meghatározó áldozati eleme. Ezt az áldozatot mise keretében mutatják be. A krisztusi mise tekinthető a keresztény hit középpontjának. Jézusnak az utolsó vacsorán a bor átadá-

sakor mondott szavai – minden korábbi pogány véráldozattal való szakítás révén – a borban a nemes vért, az isteni szövetség örök életet hordozó vérenek láttatja és nyilvánítja az Isten megtestesülését és a benne való feltámadást. Ez a misztérium, a bor misztikája. Itt a bor Krisztus által meghatározott szakrális szerepet kap.

A szőlőtőke a talajból felvett vízből és ásványi anyagokból a napfény erejével (fény és hő együtt) asszimilál, és bonyolult kémiai műveletek során a fenti összetevőkből a szőlőbogyóban állít elő, amely aztán mustként megy tovább a biológiai láncban, és fermentáció révén válik borrá. És ez az – anyag-lélek-szellem együttese – a benne lévő íz-illat-aroma kompozícióval maga a BOR, ami ebben a formában egyedülálló produktuma a természetnek, és méltán vált misztikus itallá az ősidőktől napjainkig.

A borban megjelenik az átváltozás misztériuma. Ezt az átváltozást kiváló gondolkodónk *A bor filozófiájában* az alábbiak szerint határozza meg: „*A víz az őselem. Először a víz borrá változik: másodszor a bor vérré változik. A víz az anyag, a bor a lélek, a vér a szellem. Az anyagból lélek, a lélekből szellem, ez a dupla transzszubsztanciáció, amelyet itt a földön át kell élnünk.*”

Korábban a bort ismeretlen okkult technológiák és mágikus alkímiai eljárások révén keletkezett isteni italnak is hatá-

Bacchus (Dionüszosz), a bor és a mámor antik istene Michelangelo szobrán

rozták meg. Más leírások szerint a bor a természet imája, amelyben egyesül a föld bölcsessége és a nap türelme. Misztikája pedig abban rejlik, hogy egyszerre földi és égi, egyszerre íz és emlékezet. Akár egy korty elfogyasztása is érzékelteti a test és a lélek rejtelmét és harmóniáját: nem pusztán ízelet érzünk, hanem a lét ritmusát, ősi zenéjét és a múltban gyökerező nyugalomát, de a jövőbe vetett reményt is közvetíti. A bor emberi munka gyümölcse ugyan, de egyben a természet és a transcendencia közös ajándéka is. A szőlő ajándéka több mint egyszerű ital. A must erjedése, átváltozása, a bor bódító hatása misztikus élményt nyújtott és nyújt napjainkig. Így vált a bor évezredekkel ezelőtt az alkoholos italok közül egyedülként kultikus szertartások tárgyává.

A bor az ember és a transzcendum közötti kapcsolat egyik legerősebb szimbóluma, ami a szellem és az anyag találkozását fejezi ki. A bor misztikája tehát az átváltozásban rejlik. A must erjedése során a természet anyaga úgy mond „megszellemesül”, így az anyag és az élet, a szellem elválaszthatatlan egységbe lép. A bor tehát nem csupán egy ital. Egy pohár borban felcsillan a mindennapi lét, benne van egy mosoly, egy ígéző dallam, egy jó szó, egy baráti ölelés, egy szép nyári nap kellemes emléke, az élet harmóniája – de amint tapasztaljuk, az átváltozás folyamatos érzékelése, a megszűnés és újjászületés természetes ritmusa és összhangja is –, és mindez anélkül, hogy ehhez túldimenzionált szellemi vagy lelki teljesítményt kellene kifejtenünk.

Mindez együtt képezi a bor misztikáját. Tehát egy ünnepi ebéd közben vagy egy jó társaságban elfogyasztott pohár borral élvezni tudjuk a létünkben rejlő könnyedséget is, túlléphetünk a mindennapok gondjain, és az élet szépségére gondolunk. Közben nem vesszük észre, és nem is foglalkozunk vele, hogy mindazt az örömforrást a borban rejlő misztérium és gasztronómiai élvezeti érték együttesen biztosítja számunkra. És jogunk van feltelezni, hogy miután ez a misztérium az ősidőktől, különböző korokon és történelmi változásokon átívelve napjainkig folyamatosan jelen volt és van, szerepe az emberiség jövőjében sem fog változni.

Irodalom:

Cey-Bert Róbert Gyula: A bor vallása (2002)

Hamvas Béla: A bor filozófiája (1988)

Zelnik József: A nagy szertartás (2010) ■

Az utolsó 40 nap

Szünder Dezső

■ Idén március elején, amikor ezek a sorok megjelennek, már javában benne járunk a nagyböjti 40 napban, húsvétot várva. Napjainkban a böjtöt már csak az igazán hagyománytisztelő, zömmel vallásos emberek tartják szigorúan, annak ellenére, hogy a híre, üzenete mindannyiunkhoz eljut. Rohanó világunkban, amikor sok minden a különféle javak megszerzéséről szól, ennek az időszaknak a jelentősége, valódi értelme mintha kissé háttérbe szorult volna. Hogy ez mennyire van jól, arról megoszlanak a vélemények. Böjtlőni, önmagunkat megtartóztatni egyébként nem csupán az étellel, húsmენტességgel lehet, hanem minden olyan dologgal, amely lemondással jár számunkra. Gasztró rovatunkban nyilvánvalóan az étel témakörében adok néhány tippet az elkövetkezendő időszakra, de nem árt tudni, tisztában lenni vele, hogy ez nem csupán ennyit jelenthet.

A most következő két fogás földrajzilag mérőben más és más területről származik ugyan, azért kerülnek mégis egy írásba, mert egyszerűségük, eredeti gyökereik azonos társadalmi rétegekhez kötődnek, így aztán a húsvétvárás ünnepi egyszerűségéhez különösen illenek. Fogyaszthatók önállóan főételként, leves után, gyors vacsoraként, egyikük akár desszertként is, ráadásul gluténmentesen is könnyedén elkészíthető. No, de ne szaladjunk előre, kezdjük egy sós recepttel!

Pissaladière

Ennek az ételnek sajnos nincs magyar neve. Talán nem is baj, így egészen biztosan tudható, hogy mi is ez. Ez az étel a mediterrán, déli konyha egyik jellegzetes, ám kevésbé ismert fogása. Dél-Franciaországban, elsősorban Nizza környékén alakult ki, ahol a francia és olasz konyha hatása hosszú évszázadokon át keveredett egymással. A név eredetéről annyit mindenképpen érdemes tudni, hogy az okcitán „pissalat” szóból ered, mely sós, erjesztett szardellakrémet jelent. Ezt az összetevőt a 19. század végéig előszeretettel használták a francia gasztronómiában. A név ugyan megmaradt, de manapság már az étel elkészítésekor majd' mindenhol szardellát használnak a krém helyett. Első ránézésre talán pizzának tűnhet, ám ha valaha Nizza környékén járnánk, ezt a szót ki se ejtsük a szánkban, hiszen erre az ottaniak dühösen reagálnak. Tegyük is rendbe mindjárt az elején a hasonlóságokat és különbségeket! Mindkét étel élesztős vagy kovászos, olívaolajjal és valamilyen mediterrán fűszerrel gazdagított tészta, amelyre feltét kerül. Míg a pizzának számtalan feltétje lehet

– különösen Olaszországban kívül –, a pissaladière-é szigorúan meghatározott. Hogy mi is pontosan? Hát, lássuk akkor a receptet: első lépésként készítsük el kedvenc pizzatésztánkat. Liszt, 2-3 csipet só, langyos vízben megfuttatott élesztő, 1-2 evőkanál tejföl és kb. 1 dl olívaolaj, ez utóbbit ne sajnáljuk. Gyúrjuk össze kedvenc fűszerünkkel – oregánó, kakukkfű – sima lágy tésztává, és kelesszük addig, amíg a feltét el nem készül, ki nem hűl. A feltétet készítsünk meg 5-6 nagy darab vöröshagymát, kb. 1 kg legyen, ez a mennyiség 300 g lisztből készülő tésztához elegendő. Vágjuk félbe, majd szeleteljük vékonyra. Olívaolaj és vaj keverékén nagyon lassan, 60-70 perc alatt karamellizáljuk sötétbarnára, gyakori kevergetés mellett. Az utolsó 10 percben adjunk hozzá 2 evőkanál kristálycukrot és ugyanennyi balsamecetet. Hűtsük langyosra. Megkelt tésztát nyújtsuk ki vékonyra, terítsük egy nagy kiolajozott gáztepsibe. Kenjük rá a kihűlt, karamellizált hagymát, osszunk el a tetején 200 g-nyi lecsöpögtetett szardellafilet és egy nagy maroknyi fekete olívaolajot. Szórjuk meg kakukkfűvel, és süssük 180 °C-on légkeveréssel addig, amíg a széle aranybarna nem lesz. Langyosra hűtve fogyasszuk.

Az étel eredetileg sem ünnepi fogás volt, hanem az egyszerű munkás emberek eledele, akik kis pékségekben vásárolták, és sokszor munkába menet, az utcán harapva fogyasztották el. A pékségek a kisült pékáruk után visszamaradt, még meleg kemence hőjét felhasználva sütötték ki ezt a különleges, ám igen egyszerű ételt. A modern francia konyha manapság már előételként kínálja, falatnyi szeletekre vágva aperitif mellé.

Második fogásunk, a prósza Göcsej zárt, erdős vidékének táplálkozási hagyományából alakult ki. A 18-19. században a térség lakossága viszonylagos elszigeteltségben élt. Földjeik soványak voltak, amelyen a búza nem, vagy csak rossz minőségben termett. Ellentétben a kukoricával, mely szegényesebb talajon is minden alkalommal megbízható termést hozott, ezért aztán a

Pissaladière

kukoricadara, kukoricaliszt a mindennapi étkezés alapja lett. A prósza lényegében a „mi van otthon?” elv alapján készült: liszt, egy kis zsiradék, aludttej vagy víz, só. Még tojás sem minden alkalommal került rá, az az értékesebb alapanyagok közé tartozott. A pissaladière-hez hasonlóan a prósza is a kihűlőfélben lévő kemence még izzó paraszán sült kívül ropogós kérgűre, belül omlósra. Nem volt vastag, az 1-2 cm-es lepényt tejföllel, túróval szórták meg, disznótör idején kisült tepertővel gazdagították. Az étel jelentősége nem megkérdülhető, különösen az őrségi, göcseji, zalai térségben, ahol az önellátás egyik szimbóluma. Olyan étel, mely nem igényel különleges hozzávalót, mégis tápláló, laktató. A mai divatos ételek közt talán egyszerűnek tűnhet, ám éppen az egyszerűsége adja igazi értékét. Egy szelet prósza a kemence füstjének illatával együtt a régi zalai porták világát idézi. Az édes prósza már a 20. századi modern konyha „szüleménye”, mely megőrizte a sós verzió egyszerűségét.

Joghurtos, meggyes kukoricaprósza

Egy tojást keverjünk habosra 50 g cukorral, kis fahéjjal és vaníliaőrleménnyel. Adjunk hozzá 160 g natúr joghurtot és 0,5 dl olajat, ezzel is keverjük ki alaposan. Mehet bele 100 g kukoricalisztben elkevert 2 csapott teáskanál sütőpor. Összekeverjük és kiolajozott tepsi-be öntjük. A tetejét megpakoljuk kimagozott meggyel, esetleg lekvárral, megcsapkodjuk néhány teáskanál kikevert tejföllel. Légkeveréssel 175 °C-on 30-35 percig sütjük, szeletekre vágva még langyosan tálaljuk.

Jó étvágyat kívánok! ■

Joghurtos, meggyes kukoricaprósza

Az újraélesztett bajai maszkázás Kelemen Áron fotóin

